

Enformasyon Siyaseti, Eğitim Diplomasisi ve Ağ Kültürü: Türk Devletleri Teşkilatının Misyonu

Aykut KARAHAH*

ÖZ

İnsanlık tarihi boyunca, toplumlar ve devletler başta ticari, siyasi, sosyal etkileşim türleri olmak üzere kültürlerini zenginleştirmişlerdir. Her ne kadar son 50 yılda oldukça büyük ivme kazanmış olsa dahi insanlar her dönemde hareketlilik içinde olmuşlardır; bu hareketlilik türlerinden biri de eğitim temelli hareketlerdir. Son çeyrek asırda eğitim temelli olmak üzere uluslararası öğrenci hareketliliği, günümüzde önemli bir hareketlilik biçimi haline gelmiştir. Bu durum hem enformasyonun siyasetini zorunlu kılmış hem de eğitim alanında diplomatik bir yaklaşım geliştirilmesine ihtiyaç doğurmuştur. Geçmişte ulus devlet siyasi yapılanması olmadığı için aidiyet ancak belli medeniyet havzaları üzerinden değerlendirilebiliyordu. Öğrenciler ya da önemli âlimler belli uluslararası kurumlar üzerinden değil de özellikle eğitim kurumları üzerinden politik mensubiyeti açacak şekilde bir bilinç hali ortaya koyuyorlardı. Oysa günümüzde ulus devlet siyasi yapılanmasının yanında; siyasal – politik alan eğitim gibi alanı da kuşatmaktadır. Bu nedenle de uluslararası bir örgüt olan Türk Devletler Teşkilatı'nın bu misyonu üstlenme potansiyeli de ele alınacaktır. Medeniyetlerin Batı/Avrupa medeniyetleri karşısında birkaç asır süren gerileme döneminin sona erip ermediği, her medeniyetin kendi kimliğiyle olan bağına ve bu baği politik bilinç olarak enformasyon siyasetine bağlayabilme kapasitesine bağlıdır. Bu bağlamda, uluslararası kurumların ve uluslararası örgütlerin önemi büyüktür ve Türk Devletler Teşkilatı, bu tür bir işlevi yerine getirebilir iddiası gündeme getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletler Teşkilatı, Enformasyon Siyaseti, Kamu Diplomasisi, Eğitim Diplomasisi, Global Yumuşak Güç Endeksi.

Başvuru / Kabul: 07 Kasım 2024 / 06 Şubat 2025

Atıf: Karahan, A. (2025). Enformasyon Siyaseti, Eğitim Diplomasisi ve Ağ Kültürü: Türk Devletleri Teşkilatının Misyonu, *İmgelem*, 16, 265-296.

Information Politics, Education Diplomacy and Network Culture: The Mission of the Organization of Turkic States

ABSTRACT

Throughout human history, societies and states have enriched their cultures through commercial, political and social interactions. Even though it has gained great momentum in the last 50 years, people have been in mobility in every period; one of these mobility types is education-based mobility. In the last quarter of a century, international student mobility based on education has become an important form of mobility. This situation has necessitated both the politics of information and the need to develop a diplomatic approach in the field of education. In the past, since there was no nation-state political structure, belonging could only be evaluated through certain civilisation basins. Students or important scholars were able to demonstrate a state of consciousness that would transcend political affiliation, not through certain international institutions, but especially through educational institutions. However, today, in addition to the political structure of the nation-state, the political-political sphere also encompasses fields such as education. For this reason, the potential of the Organisation of Turkish States, an international organisation, to undertake this mission will also be discussed. Whether the decline of civilisations against Western/European civilisations, which lasted for several centuries, has come to an end

*Dr. Bağımsız Araştırmacı, E-mail: aykutkarahan@gmail.com, ORCID Numarası: [0000-0002-8566-6770](https://orcid.org/0000-0002-8566-6770)

depends on each civilisation's connection with its own identity and its capacity to connect this connection to information politics as a political consciousness. In this context, international institutions and international organisations are of great importance and it will be argued that the Organisation of Turkic States can fulfil such a function.

Keywords: Organisation of Turkish States, Information Politics, Public Diplomacy, Education Diplomacy, Global Soft Power Index.

Received / Accepted: 07 November 2024 / 06 February 2025

Citation: Karahan, A. (2025). Information Politics, Education Diplomacy and Network Culture: The Mission of the Organization of Turkic States, *İmgelem*, 16, 265-296.

GİRİŞ

Bilginin insanlığın en eski dönemlerinden beri toplumları, devletleri ve medeniyetleri değiştiren en önemli güç olduğuna dair ortak bir kanaat vardır. Ancak bilgi kendi başına hareket eden ya da rastgele hareket eden bir nesnede değildir. Bu manada bilginin bu dönüştürücü etkisini çabuk kavrayan toplumlar, devletler ve medeniyetler bilgiyi yönlendirme vasıtası olarak görmüş ve onunla ilgili bir politik tutum çerçevesi inşa etmeye gayret göstermişlerdir. Özellikle de bilim devriminden sonra bilim felsefesi ve bilim tarihi gibi görünüşü tarafsız objektif ancak aslında son derece politik alanlar ortaya çıkmıştır. Bu tutum bir toplumun, devletin ve medeniyetin kendini bilme aracı olmasının yanında kendi dışındakileri de bilme ya da kendince anlamlandırma sürecine de işaret eder (Fazlıoğlu 2014: 17-22). Kendini bilmek ve ötekine yer belirlemek bilginin objektif görünümlü politik tutumudur. İşte tam bu manada bilginin bugün yaygın hali olarak kullandığımız enformasyon artık bir siyasi çerçeve içinde ele alınmaktadır. Enformasyon siyaseti ve onun bileşenleri olan ağ kültürü oluşturabilme kapasitesi devletlerin en önemli yetkinlik alanlarından biri haline gelmiştir. Bütün bunları da kamu diplomasisinin bir fonksiyonu olarak ele aldığımız eğitim diplomasisi bugün yumuşak güç tabirinin en merkezi yerlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bu yapıyı tek başına kontrol etmekte artık zor bir konu olduğu için birçok devlet bunu belirli uluslararası kurum, kuruluş ve örgüt aracılığıyla ya kontrol etmeye çalışmakta ya da yönlendirmeye çalışmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı da bu manada böylesi bir uluslararası örgüt olma potansiyelini barındırmaktadır. Ayrıca böylesi bir hareket çerçevesi ortak bir kültür – medeniyet kimliğine sahip Türki devletlerin politik bilincin daha açık hale gelmesine ve yetişen nesillerin sadece yönlendirilen değil aynı zamanda bilgiyi – enformasyonu yönlendiren nesiller olması için atılmış bir adımdır. Yakın zamanda ortak alfabe teklifi ile ortak para politikası teklifi bir sonraki aşamada eğitim alanında belli ortak tarihi ve kültürel miras etrafında ortak eğitim modeli, müfredat çalışmalarına varacaktır. Bu çalışma boyunca bunun izini sürmeye çalışacağız. Bu ortak diplomatik tutum çerçevesinde eğitim alanında başta öğrenci ve hatta öğretmen hareketliliği olmak üzere tekliflerimizi sunmaya çalışacağız. Bunu yaparken de çalışma daha çok nitel

araştırma çerçevesinde hareket ederken bu konuda yapılmış çalışmalara dayalı raporlara da bakılmış ve bu alanda literatür taraması şeklinde bir yöntem belirlenmiştir. Bu rapor ve literatür ise derinlemesine anlama dediğimiz bir tür hermenötik okumaya tabi tutulmuştur. Ayrıca bu çalışma ile Türkçe literatürde çok az çalışma konusu yapılmış olan eğitim diplomasisi konusunda bir farkındalık oluşmasına ve farklı çalışmalara ilham olma potansiyeli açısından önemlidir.

Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatı'nın çalışmalarına özellikle eğitim boyutunda nasıl katkı verilebileceği hususunda alan uzmanlarına ve politika yapıcılara içerik hazırlamada katkı yapabileceği düşüncesiyle de önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma bir ağ oluşturma kültürünün alt yapısına dair bazı önemli tarihi bilgileri de içermektedir. Bugün her ne kadar geçerli siyasi yapılanma ulus devlet mantığı olsa dahi bilim ve bilimsel ağ kurma açısından dünyanın en önde gelen devletleri mesela ABD, İngiltere, Çin gibi ülkeler daha çok bir uluslararası örgüt hatta bir imparatorluk refleksleriyle hareket etmektedirler. Kurdukları ağlar ile bugün karada, denizde ve havada ve hatta uzayda büyük bir güç haline gelmişlerdir. Nasıl ki ticari malların hareketi için ağlar kurulmuş ise bilginin hareketi içinde ağlar kurulması eski zamanlarda da görülse bile bugün çok daha büyük bir öneme haizdir (Findlen 2024: 25). Yine Levy'e göre artık bilgi paradigması kartezyen felsefede olduğu gibi tekil *cogito* (düşünüyorum) fikrinden ziyade kolektif çoğul *cogitamus* (düşünüyoruz) modeline geçmiştir (Terranova 2020: 120). Yine çağdaş bilim paradigması ve bilim kültürü olarak da Türker Kılıç'a göre "Yeni Bilim Bağlantısallık Yeni Kültür Yaşamdaşlık" başlığıyla kavramsallaştırılmıştır (Kılıç 2020: 17-27). Burke'ün ifadesiyle de eski çağ ve orta çağlarda hükümdarın özel bir ilgisi dahilinde değilse bilgi; kitapların, alimlerin, zanaatkarların, gezgin ve kaşiflerin ve hatta gazetecilerin çoğunlukla zorunlu göçü ile gerçekleşirken bugün bu mesele küresel bir mesele olarak ve zorunlu değil tam tersine birtakım teşvikler ile bütün devletlerin kendilerini cazibe merkezi haline getirmesi biçimine dönüşmüştür (Burke 2023: 63-124). İşte bu çalışmanın ana eksenlerinden birisi de Türk Devletleri Teşkilatı'nın bir cazibe merkezi olabilmesi için özellikle enformasyonun belli bir siyasi çerçeve içinde diplomatik bir araç olarak da eğitimin bir ağ kültürü içinde inşa edilmesine dair sorunları ve teklifleri gündeme getirmektir. Toplumlar, devletler ve medeniyetler her türlü daralma karşısında daha geniş ölçekli düşünerek gerek zihni olarak gerekse de ekonomik, siyasi boyutlarda daha geniş ölçekli yapılar kurarak bunu aşmaya çalışmışlardır. Zira bugün yeni bir medeniyet analiz çerçevesi olarak havza bazlı medeniyet okumaları yeni ufuklar açmaktadır. Bu çerçevede tarihi hafıza ve siyasi organizasyonlar kurma

becerisi açısından Türki devletler ve Türk kültürü birer cazibe merkezi olma konumuna tekrar yükselebilirler. Zira bugün yumuşak gücün en önemli bileşenleri arasında kültürel değerler olarak da görülmektedir. Küreselleşme, enformasyon toplumu ve sosyal ağ diplomasisi, kültürel diplomasiyi de önemli bir politik araç haline getirmiştir (Oba 2021: 4-5). Bu noktada uluslararası öğrencilik kavramında bugün çok farklı bir noktaya geldiğini söylemek gerekiyor. Bireyin başka bir ülkede eğitim almasının ötesinde bir olguya tekabül etmektedir. Dünyada yaşanan çok yönlü rekabet alanlarından birisi haline gelmiştir. Öyleki bugün 2023 yumuşak güç endeksine bakıldığı takdirde ülke liderlerinin ki burada cumhurbaşkanı ve başbakan düzeyinde olanlardan bahsediliyor, geçmişinde uluslararası öğrencilik deneyimi bulunmaktadır (URL-1).

Türk – İslam Kimliğinin Politik Evreninin Kurucu Unsuru Olarak Bilgi – Anlam Küresi

Bugünün bilim anlayışı çerçevesi enformasyonun bütünün yapı taşı büyük önemi olduğu yönünde. Özellikle bağlantısallık temelinde işleyen yeni bilim anlayışı biyolojik kodlamanın üzerine, zihinsel ve kültürel yenilenmenin oluştuğunu ortaya koyan çalışmalar söz konusudur. Hatta insan yaşamının neredeyse tüm alanları yani enformasyon bağlantısallığı çeşitli matematik modeller ile ortaya konulmaya çalışılmaktadır (URL-2). Hayatın tek tek kompartımanlar halinde değil de bir enformasyon ağının bütünü gibi düşünülmektedir. Nörobilim açısından bilincin oluşması meselesi bir ilişkiler ağı meselesi olarak ele alındığı bugün bazı çalışmalarda ortaya konulmuştur (Churchland 2020: 13-25). Nasıl ki bilgi işleyen her beyin hücresi nihayetinde bir tür bilincin oluşmasına sebebiyet veriyorsa işte bir medeniyet kimliğinin oluşması da bilgi işleyen kişi ve kurumların varlığına bağlıdır. Bu bilgi işleme, bilgiyi yayma ve o bilgiyi siyasi – politik sınırları aşacak şekilde bir anlam küresi haline getirme meselesi oldukça önemli ve kurucu bir niteliktir. Dolayısıyla medeniyetlerin kimliklerinin oluşumunda bu bilgi küresi bilinmeden ya da o olmadan sadece siyasal bir kimlik inşası kısa süreli birliktelik sağlasa dahi uzun vadede birleştirici bir unsur ortaya koyamaz. Bunun en güzel örneğini Cengiz Han'ın kurduğu imparatorlukta adeta tarihi bir deneysel laboratuvar gibi önümüze koymaktadır. Yine Timur'un kurduğu siyasal birliktelikte buna örnek olarak gösterilebilir. Cengiz İmparatorluğu bir askeri – siyasi organizasyon olarak çok kısa sürede çok büyük toprakları ele geçirmesine rağmen bir bilgi – anlam küresi inşa edemediği için aynı hızla da tarih sahnesinden çekilmiştir. Hatta ele geçirdiği topraklardaki kültürün etkisi altına girmiştir daha sonrasında. Zira ele geçirdiği topraklardaki bilgi – anlam küresi siyasi – politik evreni çokça aşan ve insanın varoluşsal sorularının cevap bulduğu ilmi tartışmaların yapıldığı kurumların varlığı söz konusudur. Bu konuda he ne kadar dönemin lojistik ve ulaşım ile iletişim

sorunlarının da etkisi olduğu bilinse de burada bahsettiğimiz husus Cengiz Han çok kısa sürede askeri ve siyasi olarak ele geçirdiği bölgelerde daha sonra kültürel iktidar kuramadığı gibi bir süre sonra ele geçirdiği bölgenin kültürüne adeta teslim olması gerçeğine dayanmaktadır. Zira Cengiz Han kurduğu devleti sadece askeri operasyonel gücü yüksek siyasi bir organizasyon olarak kendini ortaya koyuyordu. Gittiği yerlere kendi felsefesini ortaya yerleştirecek ve kökleştirecek eğitim ve kültürel kurumların olmadığı görüşü bugün ortak bir kanaat olarak da düşünülebilir. Timur'un kurduğu imparatorluğu ise sadece 130 yıl civarı bir ömrü olmuştur. Ancak Timur'un soyundan gelen Uluğ Bey bir alim – devlet başkanı olarak dedesinin siyasi birlik idealinin çok ötesinde adeta bir bilgelik evi tarzında yapılar kurmuş başta Semerkand matematik ve astronomi okulu olmak üzere birçok ilmi faaliyetin yapıldığı kurumlara imza atmıştır. Öyle ki Timur'un Ankara savaşı ile kısa süreli de olsa fetret devri yaşanmasına sebebiyet vermiş olduğu Osmanlı imparatorluğu, Timur'un torunu Uluğ Bey'in kurucusu olduğu ve içinde bir Osmanlı alimi olan Bursalı Kadızade Rumi'nin ders verdiği Semerkand matematik ve astronomi okulunda yetişmiş olan ve Uluğ Bey'in çok değer verdiği ve “Aziz Oğul” diye de ithafta bulunduğu Ali Kuşçu; Fatih döneminde İstanbul'a gelecek ve Osmanlı düşünce hayatının zenginleşmesine ve ilmi hayatın kurumsallaşmasına çok ciddi katkılar sunacaktır. Hatta Ali Kuşçu'nun İstanbul'a gelirken yanında Türkistan coğrafyasından onlarca alim ile geldiği kaynaklarda belirtilmektedir (Unat 2000: 54). Yine bazı kaynaklarda belirtildiği üzere Ali Kuşçu'nun yetişmesinde büyük emeği olan ve Bursa'dan kalkıp Semerkand'a gelmiş olan Bursalı Kadızade Rumi kendisine İstanbul'a gitmesi ve Osmanlı ilim hayatı içinde olması tavsiyesinde bulunmuştur (Fazlıoğlu 2001: 98-100). Yine benzer bir söylemi İbni Haldun'un Timur ile Mısır'da yüz yüze görüşmesi neticesinde Timurilerin geçici bir rüzgâr olduğu asıl Osmanlı'ya dikkat kesilmesi gerektiği söylemidir (Uludağ 1999: 538-555). Bütün bunlar yeni tarih, kültür ve medeniyet okuma biçimi olarak son yıllarda oldukça farklı alternatif okumalara ve araştırmalara imkân tanımaktadır. Zira Osmanlı- Timur mücadelesini salt siyasi tarihten ya da askeri tarihten ibaret okunursa ezber yorumlar devam ederken, sırf Kadızade ve Ali Kuşçu üzerinden yapılacak ve kültürel sürekliliği apaçık ortaya koyacak okumalar ve çalışmalar bu anlamda yeni ufuklar ortaya koyabilecektir (Uyanık 2024: 31-37).

Bu manada siyasi yapıların farklılığına rağmen, Daru'l İslam'da ve Türkistan coğrafyasında ilim ehlinin taşımış olduğu ilmi süreklilik ve bu ilmi sürekliliğin kurmuş olduğu vicdani ve müteal bilinç hali (Fazlıoğlu 2015: 15) bir medeniyet kimliğinin politik evreni aşan bir bilgi – anlam küresi inşasının en önemli bileşenidir. Aslında bu ilim adamlarını ve ilmi

kurumları hafıza aktaran ve aynı zamanda da politik – siyasi evreni aşan bir tür bilinç hali olması son zamanlarda bilincin oluşmasının nasıl olduğu üzerine yapılan çalışmalarda ortaya konan ilişkileri birbiriyle irtibatlı hale getiren uzman nöronlar gibi görmek mümkündür (Bu konuda alternatif bakış açısı ortaya koyan yeni çalışmalar için bkz. (Dallal 2023; Hogendijk ve Sabra 2017; Cebbar ve Rosmorduc 2016; İslâm Düşünce Atlası 2022)). Bu ilim adamları ve ilmi kurumlar nöronal ağ gibi işlev görüp bir bilincin oluşmasını ve aktarımını sağlamaktadırlar. Beyin içindeki nöronal ağlar ne ise fiziki dünyada da ilim adamları ve ilmi kurumlar aynı işlevdedir. Siyaset burada buna ortam ve zemin hazırlayarak stratejik bir adım atma gibi değerli bir vazife elbette görmektedir. Ancak siyaset bunun arka planı değil bir nevi lojistiği ve güvenliği konumunda işlev gördüğü vakit anlamlı ve değerli hale gelmektedir. Aksi takdirde ilim adamı da ilmi kurumlarda siyasetin araçsallaştırdığı ikincil kurumlar haline gelmektedirler. Burada üzerinde durulması gereken nokta araçsallaştırılmış ilmi felsefi kurumlar değil bizatihi bir hayat küresi inşa eden ilmi ve felsefi arka plandır. Bu nedenle de bir tarih perspektifi ile medeniyet perspektifi zaruridir (Fazlıoğlu 2014: 125). Bugün siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe de yer almaya başlayan bir kavram olarak medeniyet analizi ve kültürel coğrafya terimleri de buna işaret etmektedir. Zira sadece bugün cari siyasal sistem olan ulus devletlerin siyasi coğrafyası üzerinden olayları anlamaya çalışmak yetersiz kalmaktadır. Kültürün coğrafya üzerine, medeniyetin hayat üzerine siyasi coğrafyayı aşan etkileri daha görünür bir tartışma alanı oluşturmaya başlamıştır (Akengin 2019: 13).

Bilginin Mekânda İdealize Edilmesi: Düşüncenin Coğrafyası

Burada bilgiden kastımız insanın kendini, doğayı ve evreni anlama biçimi olarak ele almaktayız. Bu üçünün birlikte oluşturmuş olduğu alana da hayat küresi denebilir. Bu ise bir mekânda vuku bulacağından ötürü düşüncenin belli bir mekânda kendine hayat alanı inşa etmesi ve bu manada da bilginin bir ideal olarak ele alınması kastedilmektedir. Bu anlamda bir medeniyetsel perspektifin tarih içinde kendini var kılması olarak da anlayabiliriz. Bu medeniyetsel perspektifi doğru konumlandırabilmek için de Selçuklu – Osmanlı çizgisini iyi bilmek gerekir. Oğuzlar miladi 10.yy'ın üçüncü çeyreğinde kendilerine yeni bir maddi vatan arayışında iken bu yeni vatanın coğrafyasının inanç ve vicdan dünyası ile de sıkı bir irtibat kurmuşlardı (Turan 2021: 67). 1071 Malazgirt Savaşına kadar bir yeri yurt tutma amaçlı olarak seyyar bir millet görünümünde olan Oğuz Boyları, Anadolu'da sükuna erdiler. Aynı zamanda birçok coğrafyada birçok kavim ve millet ile de temas kurulmasına rağmen özellikle Selçuklular biraz da stratejik olarak Anadolu'ya yönlendirildiler. 11.yy'da başlayan Anadolu'yu yurt edinme çabaları, 12. ve 13.yy'da kendini ispat etme olarak ya da *var olma mücadelesi* ve *yurt*

tutma mücadelesi olarak Bizans'a ve Haçlı Seferlerine karşı durma gibi büyük vazifeleri görmesinin de motivasyonu olmuş gibidir. Bu ise Türklerin yurt tuttıkları bu toprak ile maddi değil sadece aynı zamanda manevi bir ilişki kurmalarına da olanak tanımıştır. Bu yeni yurt ile girilen bu ilişkide artık efsaneler, söylenceler ve ozanların sazlarından çıkan mahnılar ve koçaklamalar önemli yer tutmaya başlamıştır. Zamanla şehirli nüfusun artması ve hatta Moğolların önünden hayatta kalma saiki ile kaçan bir nevi aristokrat ve ilmi geleneği olan ailelerin Anadolu'ya sığınmaları buranın ilmen de canlanması anlamına gelecektir. Ancak Moğol tehlikesinin gelip burayı ele geçirmesi neticesinde kısa süreli bir tereddüt hali yaşanmıştır. Anadolu Selçuklu devletinin tarih sahnesinden çekilmesiyle beylikler dönemi başladı ve beyliklerde kendi şehirleri ön plana çıkması içinde buralara başta han ve medrese olmak üzere yatırımlar yapmasına zemin hazırladı.

Unutmamak gerekir ki, Türkler İslam medeniyet dünyasına dahil olduğu vakit, İslam medeniyeti yaklaşık 400 yıllık bir medeniyetti. Büyük kafalar denilen Farabi ve İbni Sina, İbni Heysem başta olmak üzere birçok deha artık hayatta değildi ve kavramsal metafizik çerçeve oldukça oturmuş bir vaziyette idi. Bu medeniyet dünyasına bu anlamda eli zayıf olarak giren Türkler, İslam medeniyetinin oldukça zayıfladığı bir yer olan ve adeta İslam medeniyetine bu anlamda taze kan verecek olan askeri/siyasi bir güç olarak katılacaklardı.[†] Selçuklular, İslam medeniyet dünyasına dahil oldukları vakit düşünsel ve metafizik kavramsal çerçevesi artık olgunlaşmış olan İslam ülkelerinin siyasi coğrafyası ise paramparça bir halde idi. Akıl da aynı şekilde parçalı bir yapı içinde idi. Selçuklular 400 yıllık bu medeniyetin içinde kendine bir alan açabilmek maksadıyla ortaya adeta İslam'ı Türk kılmak diyebileceğimiz bir yol üzerinden yürüdüler. Zira bu oturmuş medeniyet içinde kendine bir yer açmak sadece askeri ve siyasi güç ile olması mümkün değildir. Bu manada ortak bir dil ve ortak bir akıl için ve bunların sonucunda oluşacak olan adalet merkezli ve öngörülebilir bir yaşam için medreseler inşa etmeye başladılar. Ve buralarda önemli müderrislere dersler verdirterek adeta bir *silikon vadisi* görünümünde kampüsler inşa ettiler. Her türlü eyleme meşruiyetini kazandıracak olan bir fikri çerçeve inşa etmek amacındaydılar. Bunun için de mezhep ve meşrep farklılığından kaynaklı parçalı yapıyı ortak bir dile döktüler ve ortak dile dökülen bilgiyi eğitim-öğretim yoluyla nesiller arası aktarıma soktular. Bu anlamda dinin ortak noktası vicdanı, idrakin ortak noktası hikmeti ve

[†]Oğuzların bu tarihi katkısı konusunda başta İbni Haldun olmak üzere modern birçok tarihçi de aynı değeri belirtmişlerdir. Mesela Wilhelm Barthold, Mehmed Fuat Köprülü, A. Zeki Velidi Togan, Osman Turan, Halil İnalcık gibi isimler bu durumu belirtmişlerdir. Hatta bir Arap milliyetçisi olmasına rağmen Hasan İbrahim Hasan'da Oğuz Türklerinin bu değerini görmezden gelmemiştir.

irfanın ortak noktası tasavvufu bir payda olarak belirlediler. Böylece ortak bir akıl/bilgi sistemi inşa edilecek bu inşa medreseler üzerinden ve hatta irfani bilgi de tekke/dergâh/tarikatlar üzerinden işe koşulacaktı. Bunun sonucu olarak da ortak bir müfredat oluşturulmuş, metin yazımları gerçekleştirilmiş, metinleri okutacak, aktaracak olan taşıyıcı zihinler, bilginler yetiştirilmiştir. Bu manada Selçuklu-Anadolu ve Selçuklu-Osmanlı medreseleri başta olmak üzere İslam beldelerinin birçok bölgesinde bu üretilen ortak çerçeve dikkate alınarak eğitim-öğretim yapılmıştır. İşte bu silikon vadisi görünümünde ve parçalı İslam dünyasının akli birliğinin kurulması için oluşturulan en meşhur ve en önemli kurum olarak da Nizamiye medreseleri örnek olarak gösterilebilir. Bu çift taraflı etki yaratarak Oğuz Türklerinin de İslam bilgi birikimini içselleştirmelerini sağlamıştır. Yani daha çok askeri ve siyasi bir güç olarak girdikleri İslam medeniyetine bu medreseler vasıtasıyla bir akli unsur olarak da artık dahil olmuşlardır.

Tüm bunlar yani bilginin belli bir dünya görüşü çerçevesinde üretilmesi meselesi medeniyetsel perspektifin bir yönünü oluştururken diğer yönü de bu oluşturulan bilginin zihinlere taşınarak mekânda temsil gücünün sağlanmasıdır. Belli bir dünya görüşü ekseninde üretilen bilgiyi ana damarlar olarak benzetecek olursak bu bilginin zihinlere taşınması da kılcal damarlar metaforu olarak düşünülebilir. Dolayısıyla da bilgi bir ideal olarak ve ancak hayatıyeti sağlayan bir kan gibi sıvı olarak da düşünülmeli ve bu kan vücuda her pompalandığı anda hayatıyet devam edecektir. Damarlarda herhangi bir tıkanma mevzubahis olduğu vakit ise işte nasıl ki vücutta sağlık sorunları baş göstermektedir işte öyle devlet ve toplum yapısında da sorunlar baş göstermeye başlayacaktır. Bugün birçok bilim tarihi araştırmacısı Selçuklu-Osmanlı çizgisinin kurmuş olduğu bu ilmi omurganın İslam medeniyetinin felsefe – bilim mirasının en parlak dönemini yaşattığına dair ciddi görüşler vardır. Mesela, Edward S. Kennedy ve onun ünlü öğrencisi olan George Saliba özellikle astronomi alanında bu düşüncededirler. Dimitri Gutas ise İbni Sinacı felsefenin altın çağını 1000-1350 yılları arasında yaşadığını ileri sürmüştür. Hatta son dönem önde gelen İslam Bilim ve Felsefe tarihi uzmanı olan Jamel Ragep ve Rüşdi Raşid gibi isimler, İslam medeniyetinde geliştirilen hayat küresinin bilme tarzının ve nazari idrakin XX. Yüzyılın başına kadar geçerliğini koruduğunu iddia etmişlerdir (Fazlıoğlu 2014: 136-137). Bu eğitim-öğretim süreci üzerinden bilginin kamusallaşmaya başlaması bilginin bir ideal olarak nitelik anlamında artmasına ama aynı zamanda da bütün bir İslam siyasi coğrafyasında nicelik olarak mekânda yayılmasına olanak sağlamıştır. Müslüman alimler hiç olmadığı kadar İslam siyasi coğrafyasının birçok yerinde dolaşmışlar ve ders vermişlerdir. İşte buna imkân kılan unsur Selçuklu-Osmanlı çizgisinin oluşturduğu bu ortak akıl üzerinden

oturtulmuş olan kurumsallaşma üzerinden yürüyen omurgadır. Yani bilgi hem nitelik olarak zihinde hem de nicelik olarak mekânda idealize edilmiş bir halde yayılmaya başlamıştır. Üstelik bu yayılım farklı siyasi coğrafyalar da ve farklı yönetim anlayışları altında sürmüştür. Öyle ki Semerkand matematik-astronomi okulunun baş müderrisi olan ve bir Osmanlı alimi olan Bursalı Kadızâde-i Rûmî Timurilerin egemenliği altında bu görevleri yürütürken ama aynı zamanda da en gözde öğrencilerini Osmanlı coğrafyasına gitmeleri için teşvik etmiştir. O dönem de Osmanlı ile Timurilerin nasıl bir siyasi rekabet içinde oldukları tarihi olarak bilinmektedir. Bunun en güzel örneği ise daha önce de verdiğimiz üzere Ali Kuşçu örneğidir. Semerkand matematik-astronomi okulunun en gözde öğrencisi ve hatta o dönem hem devlet başkanı hem alim olan Uluğ Bey'in en gözde talebesi ve neredeyse oğlu olarak gördüğü bir isim Fatih'in davetiyle İstanbul'a geliyor ve burada çok önemli görevler icra ediyor. Ve yanında onlarca ilim adamı ile İstanbul'a geliyor. Kısaca söylemek gerekirse, İslam'ın siyasi coğrafyasında o dönem için; birçok farklı siyasi hakimiyetler söz konusu iken bir ortak omurga vardır. Ve bu omurgayı birbirine bağlayan aşkın bir akıl ve müşterek bir bilinç halinden bahsetmek mümkündür. Bunun özellikle ulema (alimler) sınıfı tarafından kurulduğunu, korunduğunu ve sürdürüldüğünü görmek mümkündür.

Türk – İslam Medeniyet Kimliğinin Yeniden Canlanmasını Türk Devletleri Teşkilatı Üzerinden Yeniden Okumak

Tarihi bir vakıa olarak görüleceği üzere Türklerin bulunduğu coğrafyalar ya stratejik açıdan ya da ticaret açısından oldukça önemli coğrafyalardır. Devlet geleneği ile tarihte yol almaya yatkın bir millet olan Türkler, oldukça esnek kültürel yapıları nedeniyle de gittikleri her coğrafyada yurt edinme çabalarında ve gittikleri yere tutunmada başarılı olmuşlardır. Bununla birlikte Doğu'dan Batı'ya bir düşünce harmanlamasına da zemin hazırlamışlardır. Medeniyetlerin buluşmasına ve harmanlanmasına vesile olmuş, buldukları pratik çözümlerle de katkı sunmuşlardır. 2006 yılında Antalya'da yapılan Türkçe konuşan devletler toplantısında o zamanki Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev, Türk eksenli bir medeniyet canlanmasından bahsetmiş ve özellikle de bunun ticari halkasını oluşturacak şekilde İpek Yolu ticaretinin yeniden canlandırılması gerekliliği üzerinde durmuştur. O günden bugüne başta Londra'dan Pekin'e kadar kesintisiz ulaşımın parçaları birer birer ortaya konulmaya başlanmıştır. Bunlardan Türkiye içinde aynı dönemde yapılan köprü ve otoyol ve demiryolu projelerini bununla birlikte düşünmek gerekliliği vardır. Ancak burada endişe kaynağı olarak

Çin'in büyük bir proje ortağı olarak bu projenin hamisi olması durumudur. Bugün Doğu Türkistan odaklı Çin'in uygulamaları bu endişelere yeni ve ciddi bir boyut kazandırmıştır.

Türklerin, Çin'den Avrupa sınırına kadar kontrol ettikleri bölgeler *Kara Hakimiyet Teorisine*[†] göre bu bölgeler adeta dünyanın kalbi niteliğindedir. Böylesi önemli bölgelerde hakimiyet kurmak ister istemez birçok farklı kavim ve topluluk ile karşılaşmayı ve zaman zaman hatta çoğu zaman onlarla savaşmayı mecburi kılıyordu. Üstelik Türklerin ana vatani olarak kabul edilen geniş Orta Asya bozkırları, geniş düzlük alanları ile birçok devlet ile birçok cephede savaşmayı mecburi kılıyordu. Böylesi bir coğrafyada siyasi bütünlük kurmak çok zor ve çok emek harcanması gereken bir iş haline geliyordu. İşte bu siyasi bütünlük arama motivasyonu Türkleri özellikle de Oğuz boylarını sürekli Batı'ya ve denizlere doğru ve yaklaşık 300 yıl sürecek olan bir göç olgusu ile baş başa bırakacaktı.

Ancak ana motivasyon siyasi bütünlüğün daha kolay sağlanabileceği arazi şartlarını bulabilmektir (İlhan 1989: 65-66). Selçuklu ve Osmanlı çizgisi neticesinde büyük bir imparatorluk haline gelen Türkler aslında gittikleri her coğrafyada azınlıkta kalsalar dahi bir şekilde yönetimde yer almayı ve o devletin siyasi- askeri- bilimsel hayatına katkı yapmayı sürdürmüşlerdir. Bunun en güzel örneklerinden Hilafet merkezi Bağdat'ta Abbasi Hanedanında iken hilafetin bütün siyasi ve askeri gücünü Türklerin oluşturması yine Mısır ve Suriye başta olmak üzere Memlüklerin ırki anlamda bölgede az sayıda olmalarına rağmen siyasi ve ekonomik gücü ellerinde tutmaları gibi. Yine Hindistan'da Babür devleti buna örnek olarak gösterilebilir. İran'dan, Hindistan'a ve Mısır'a kadar birçok yerde bunu örneklerini görmek mümkün. Ancak Osmanlı artık Türklerin kurduğu en büyük ve en etkin devlet olarak 20.yüzyıl başına kadar sürecek olan siyasi bir birlikteliğin adıdır. Osmanlı ile Türkler, Avrupalılarla en yakın ilişkiyi üstelik Avrupa'nın dünya tarihinde bir güç olarak ortaya çıkmaya başladığı dönemde kurmuşlardır. Viyana önlerine kadar gelen Türkler üzerinden Avrupalılar hem Türklerle hem de Müslümanlarla yoğun ilişki içine girmişlerdir. Öyle ki belli bir dönem Türk demek aynı zamanda Müslüman anlamında kullanılmıştır.

[†]Kara Hakimiyet Teorisi, Deniz Hakimiyet Teorisi, Hava Hakimiyet Teorisi ve Kenar Kuşak Hakimiyet Teorisi uluslararası ilişkiler alanında çalışanların ve uzmanların üzerinde en çok konuştuğu, düşündüğü kavramlardandır. Kara Hakimiyet Teorisinin fikri mimarı olan Mickender, Dünyanın Kalbi (Heartland) dediği ve Sibiry'a'dan Orta Asya'ya ve Volga Havzasına kadar uzanan bir alanı kastetmektedir. Mickender, Akdeniz çevresinde tarih boyunca ortaya çıkan medeniyetlerin önce karada güçlenip daha sonra deniz vasıtasıyla genişlediğini ileri sürer. Mackinder, Heartland'ın dünyanın doğal kalesi olduğunu ve denizlere olan mesafesiyle de deniz gücünde etkili güçlerin tesirinden uzak kaldığını ileri sürmüştür. Mackinder'in dünyanın kalbi olarak tarif ettiği coğrafya bugün Türk Devletler Teşkilatı'nın üye ülkelerinin topraklarını kapsamaktadır büyük oranda. Dolayısıyla Türk Devletler Teşkilatı'nın kapladığı siyasi coğrafya bu açıdan dahi oldukça önemli bir konumdur.

Medeniyetler Çatışmasından Tarihin Sonuna Türk – İslam Coğrafyasının İstikrarsızlaştırılması

20.yüzyılın sonu bütün dünya açısından dramatik denilebilecek bir sürece şahitlik etmiştir. II. Dünya Savaşından sonra iki süper güç arasında siyasi bloğa bölünmüş olan dünya, 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla yeni bir sürece girmiştir. Artık Sovyetler Birliği dağılmış ve dünya tek bir süper gücün rasyonelitesine dayalı ihtiraslarının sahası olmaya başlamıştır. Öyle ki, 11 Eylül olaylarından sonra ABD bu tek taraflı süper güç olma durumunu Irak ve Afganistan başta olmak üzere dünyanın birçok bölgesine uluslararası kurumların onayı olmamasına rağmen ve uluslararası hukuku çiğneyerek adımlar atmıştır. Bu adımlar başta Türk – İslam coğrafyası olmak üzere dünyanın birçok bölgesinde istikrarsızlıkların oluşmasına sebebiyet vermiştir. 15.yy'dan itibaren Osmanlı ve Safevi arasında zımnen bir anlaşmaya dayalı istikrara kavuşmuş olan Ortadoğu ve Orta Asya bölgesi tarih içinde daha çok kendi içinden kaynaklı güçler nedeniyle istikrarsızlık yaşamışken; bu dönemde ilk defa denilebilecek türden dışarıdan ve bölge aktörü olmayan dinamikler tarafından *neo istikrarsızlık* diyebileceğimiz bir kriz ve kaos ortamına sürüklenmeye başlamıştır. Tam da bu dönemde kaleme alınan ve ABD'nin yeni Ortadoğu ve Orta Asya politikalarına da yön vermiş olan iki tez gündeme gelmiş ve yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Birincisi Samuel Huntington' un *Medeniyetler Çatışması* tezi ve diğeri de Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu* tezidir. Bu tezlere bakıldığında zaman tıpkı Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisinde vurguladığımız gibi Türki coğrafyaların ya da onların etki alanında olan bölgelerin bir hedefe konduğu görülmektedir. Her iki tezde ana fikirde birleşerek; artık tarih nehrinin akış hızının durduğunu ve bunun tarihin sonu olduğunu ve insanlığın batı tipi demokrasi ve iktisadi anlayışı ışığında kemale erdiğini söylemektedir. Ve bu kemal halini bozmaya çalışan ya da o potansiyeli barındıran her düşünce, dini anlayış ve felsefi argüman düşman olarak ve karşı kutup olarak nitelendirilmiştir. Sovyet bloğunun çökmesi ve Marksist anlayışın özellikle ekonomik modelinin krizi ile bir *öteki* bertaraf edilmişken; bir *yeni öteki* olarak *eski öteki* olan İslam dünyası ve bu İslam dünyasının ana mihveri ve İmparatorluk geçmişi de olan Türkiye ve Sovyetlerden bağımsızlığını kazanmış olan Türki Cumhuriyetler yeniden keşfedilmiştir.

Bu tezler ışığında, Kuzey Afrika'dan, Ortadoğu'ya oradan İran, Pakistan, Afganistan'a ve İç Orta Asya ve Kafkas coğrafyası bir tür *lanetli/kriz bölgesi* olarak ilan edilmişti. Bu bölgelerin tarihi derinliğine bakıldığında zaman büyük oranda Müslüman nüfusun egemen olduğu coğrafyalar olmasının yanında, zengin yer altı kaynakları ile dünya üzerinde önemli

geçişlerinde bulunduğu stratejik bölgeler olduğu çok açık bir şekilde görülebilecektir. Öyle ki Yakındoğu, Uzakdoğu ve Ortadoğu gibi kavramsallaştırmalar dahi bu kriz ve kaos ortamını tetiklemek için kurgulanmış isimler olarak dikkati çekmektedir. Sanki bu bölgeler tarihi olarak birbiri ile hiç irtibatı yokmuş gibi bu bölgenin halkları tarihte birbiriyle kültürel ve sosyal ve hatta siyasi yakınlık kurmamış gibi daha geniş ölçekte ise aynı medeniyet havzasının milletleri değillermiş gibi kavramlar üretilerek; tarihine ve etrafına yer alan topluluk ve milletlere yabancılaşmış bir coğrafyalar kurgulaması gibidir. O yüzden kavramlar zihinler atılmış kementler gibidir. Gücü özellikle de kavram verme gücü demek olan felsefi – bilim gücünü elinde tutanlar ve bunu siyasi bir organizasyon ile askeri başarılarla dökabilenler bunu başarabilirler. Ad koyma, isim koyma aynı zamanda bir otorite olarak hat çizme, sınır çizme göstergesidir. Bütün bu fiiller belli bir mana – anlam dünyasının oluşturulması ve onun hem bir varlığa büründürülmesi hem de belli bir alanın bilgisine konu edilmesi anlamına gelmektedir (Duralı 2021: 98-100).

Hemen hemen Sovyet bloğunun çökmesiyle aynı dönemlere tekabül edecek şekilde dünyada çokça tartışılan bir kavram olarak karşımıza küreselleşme kavramı gelmeye başlamıştır. Bütün dünyanın global bir köye dönüşeceği dünyanın birçok yerinde benzer imkanların olacağına dair olumlu bir inancın eşlik ettiği bir kavram olarak karşımıza çıkıyor. Aslında bu kavram tarihin sonu teziyle birlikte düşünüldüğü vakit ve aydınlanma düşüncesinin en önemli aracı olan ilerleme kavramıyla birlikte düşünüldüğü vakit daha anlamlı bir resme dönüşecektir. Zira aydınlanma ve onun motor gücü konumunda olan ilerleme düşüncesine göre artık insanlık mutlak manada bir aydınlığa doğru ilerlemektedir ve sonunda bütün insanlık için bu dünyada cennetin krallığı kurulacaktır. Semavi dinlerin iddia ettiği gibi cennet öte dünyaya ertelenecek bir şey değil bu dünyada kurabileceğimiz bir yerdir düşüncesinin nihai noktasıdır. Dolayısıyla da küreselleşme bir anlamda Batı sömürgeci düşüncesinin yeni formudur denilebilecek tarzda uygulamalar anlayışlar söz konusu olmuştur. Özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren ABD'nin tek süper güç olarak karşısında güçlü ve stratejik bir blok oluşmasını istemeyeceği gibi Rusya ise eski Sovyet hinterlandında olan bölgelerde böyle güçlü ve stratejik bir blok oluşmasını istemeyecektir (Yeniçeri 2005: 18). Bu nedenle küreselleşmeye doğrudan karşı çıkmak oldukça gerilim ve baskı unsuru olarak kullanılabileceği için hem egemenlik haklarının sonuna kadar kullanılabileceği ama aynı zamanda da uluslararası entegrenin de yapılabildiği organizasyonları düşünmek gerekir (Yeniçeri 2005: 17). Böylelikle Türk – İslam dünyasının bu iki dengeyi gözetken kurumları harekete geçirebileceği organizasyonları düşünmesi elzem hale gelmiştir. Her ne kadar İslam İş Birliği Teşkilatı daha

önce kurulmuş olsa bile yapısında bu türlü değişimlerin olabilmesinin imkanları tartışılmalıdır. Yine görece daha yeni bir kurum olarak Türk Devletler Teşkilatı ise bu anlamda daha geniş bir manevra alanına sahiptir.

Yeni Nesil Diploması: Kamu Diplomasisi

Covid salgını bütün dünyaya gösterdi ki dünyanın herhangi bir yerinde vuku bulan olumsuz hatta olumlu gelişme bütün dünyayı etkilemektedir. Bugün yerel denilen bir olay dahi küresel boyutlara taşınabiliyor. Özellikle tehditler bütün dünyanın bir tehdit ile karşı karşıya kalmasına sebep olabiliyor. Bu nedenle özellikle insana yapılan yatırımların uzun vadede insanlığın yararına olduğu gibi toplumlarında birbiriyle daha yakın ilişkiler kurmasını sağlamaktadır. Bu manada Kamu Diplomasisi, ulaşım ve iletişim olanaklarının çok geliştiği günümüzde geleneksel kamu diplomasinden kaynaklı açıkları kapatma iddiasını taşımaktadır (Çemrek ve Atıcı 2023: 211-234). Bu manada iletişimin ve ulaşımın insan hareketliliğini ve bilgi alma kapasitelerini olağanüstü boyutlara taşımış olması devletleri geleneksel diploması kodlarının yanında yeni nesil diploması kanalları açmaya sevk etmiştir. Zira devletler artık sadece kendi vatandaşlarına değil büyüklüğüne göre diğer ülke vatandaşlarına da hitap etmek ve hatta onları etkilemek gibi boyutları da dikkate almak durumunda kalmışlardır.

Diplomasinin bu değişimi ve dönüşümü yeni nesil kanallarında açılmasını mecburi kılmıştır. Bu manada eğitim diplomasisi bu yeni nesil diploması kanallarının başında gelmektedir. Devletler artık askeri gücü ile ya da ekonomik gücü ile diplomatik güçlerini bir yere ve zamana kadar koruyabiliyorken üstelik çoğunlukla da bu büyük bir kaynak ayırma anlamına da gelirken eğitim ve kültür alanındaki faaliyetler hem daha uzun süreli etki bırakmakta hem de daha az maliyetle bu etkiyi sürdürme anlamına gelmektedir. Ancak bugün Nye'nin yumuşak güç tarifinden yola çıkılarak bu alandaki kayıpların bir askeri hatta ekonomik kayıp kadar bir kayba yol açacağına dair fikirlerde mevzubahistir (Melissen 2005: 4). Ancak çekim gücü oluşturma bir tür postmodern düşüncenin siyasal alana yansıması olarak da cazip bir fikirdir. Üstelik bu manada uluslararası öğrencilik kavramı ile de ciddi bir gelir imkânı anlamına da gelmektedir. Bugün ABD'nin ve İngiltere'nin bu alandan elde ettiği gelir Türkiye'nin otomotiv sektöründen elde ettiği gelir kadardır neredeyse. Bugün büyük küresel güçler bu yeni diploması kanalları vasıtasıyla özellikle de ağ iletişim teknolojilerini kullanarak yeni prestij alanları oluşturma yanında bu alanda yeni yatırımlarda yapmaktadırlar (Cull 2009: 12-13). Sonuç olarak dünya belli bir düzen anlayışı çerçevesinde ancak dinginlik bulacaktır. Ancak bu düzen Kissinger'ın ifadesiyle gidip sokaktan alınabilecek bir şey değildir.

Uluslararası düzen henüz cenin halindedir ve ancak önümüzdeki yüzyıl (içinde bulunduğumuz yüzyılı kastetmektedir) içinde ancak kendini gösterebilir bir vücuda kavuşabilir (Kissinger 2000: 900). Kissinger bu ifadesiyle aslında yeni nesil diplomatik araçlara da örtük olarak gönderme yapmaktadır. Zira ancak kültürler arası diyalog ve insani diplomasi ve en nihayetinde eğitim diplomasisi yoluyla toplumlar, bireyler birbirlerini daha yakında tanıyacak, kültürel ilişki kuracak ve uluslararası çatışma kadar iş birliği ve dayanışmanın da insanlık için mümkün olduğunu ortaya koyacaktır. Çatışmayı sıfırlamak mümkün değildir belki ama iş birliği ve dayanışma kanalları eğitim ve kültürel iş birlikleriyle mümkün hale getirilip çatışma en asgari düzeye indirilebilir. Tarihi olarak gerek Türkiye gerekse de Türki Devletler tarih boyunca çalkantılı bir siyasi coğrafyada yaşamaktadırlar. Bu endişeli coğrafyada en az endişe verecek diplomatik girişim bir kamu diplomasisi aracı olarak eğitim diplomasisi ve onu güçlendirecek olan kültürel adımlar olacaktır. Bu aynı zamanda hem Türkiye açısından hem de Türki Devletler açısından bir tür olgunluk göstergesi olarak da kabul edilebilecektir. Bu şekilde Türk Devletleri Teşkilatı saygı uyandıran bir örgüt olmanın yanı sıra uluslararası arenada cazibe merkezi ve bir tür arabulucu ve güven veren uluslararası örgüt konumuna da ulaşmasına hizmet edecektir (Çevik ve Seib 2015: 2). Bugün Avrupamerkezci çerçevenin dayattığı bir tarih ve güce ve onun önemli bir işlevi olan savaşırlara dayalı uluslararası politika hakimdir (Ateş 2013: 111) bu tarih ve uluslararası politika yazımından kurtulmanın bir yolu da eğitim ve kültür yoluyla kendi tarihi hafızası ile irtibata geçmek daha doğrusu genç nesilleri bu hafıza ile irtibatlandırmak olacaktır. Bu ise belli bir enformasyon siyaseti ve onun diplomatik yeni bir aracı olarak eğitim diplomasisi yoluyla etkin ve yetkin olabilecektir.

Enformasyon Siyaseti ve Eğitim Diplomasisi ve Türk Devletleri Teşkilatının Misyonu

Son çeyrek asırdır en çok kullanılan kavram çiftidir bilgi ve enformasyon çağı. Aslında birbirlerine sıkı sıkıya bağlı bir kavram çifti olması birini açıklarken diğeri de açıklamak anlamına gelmektedir. Ancak şurası açıktır ki bugün bilgi her yerdedir önemli olan o bilgi ile ne yapılacağı, onun nasıl üretileceği ve nasıl kontrol ve yayma çalışmaları yapılacağıdır. Bu nedenle de bilginin her yerde olduğu bir dönemde enformasyon siyaseti devletlerin en önemli meselelerinden biri haline gelmiştir. Bunlar bir eğitim politikası ve bilim politikası bağlamında ele alınmaya başlandığı devletlerin hatta uluslararası örgütlerin yapılanmalarında da görülebilecektir. Hatta bazı görüşler bunun artık bir üst politika olduğunu hatta bir yerden sonra bir ontolojik yani var olma meselesi olduğunu da ileri sürmektedir (Aksoy 2019: 130-131). Nasıl ki İslâm medeniyetinin taşıyıcı kurumları olarak medreseler ve külliyyeler ile yine Selçuklu ve Osmanlı çizgisinde de aynı kurumların yanında rasathanelerinde önemli bir katkısı olmuştur

aynı şekilde Avrupa tarihinde önemli bir dönüm noktası olan Aydınlanmanın taşıyıcı kurumları da formel ve informal kurumlardır. Mesela cemiyetler, akademiler, okuma salonları, gönüllü hayır cemiyetleri çeşitli ekonomik ve tarımsal topluluklar (Im Hof 1995: 102-149). Hatta bilimin kamusallaşması için halka açık deneylerin de yapıldığı bilinmektedir (Özdemir 2021: 5-7; Çalışkan 2019: 12-24). Gerek Selçuklu çizgisinde vezir Nizâmülmülk'ün liderliğinde ve Gazali'nin kurucu aklı ile oluşturulan ve İslâm dünyasında bilgi birliğini sağlamak maksatlı kurulan Nizamiye Medreseleri gerekse de Osmanlı'nın kuruluş döneminde Osmanlı'yı kurumsal bir akla sahip bir devlete dönüşmesinde büyük katkı sağlayacak olan ve Dâvûd-i Kayserî liderliğinde kurulan medreseler ve de az önce de Avrupa aydınlanma düşüncesinin ve bilim devriminin Avrupa'nın her yerine yayılması için oluşturulan formel ve informal kurumlar enformasyonun siyaseti bağlamında düşünülmesi gerekmektedir.

Eğitim Diplomasisi devletlerin değil aynı zamanda küresel bir ortak yaşamdaşlık bilincinin oluşturulabilmesi için uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından da benimsenen yeni diplomatik araçlarından biridir diyebiliriz. Birkaç boyutta dayalı olarak ele alınabilir eğitim diplomasisi ki bunlar; kültürel alışveriş, akademik iş birliği, diplomatik ilişkilerin derinleştirilmesi olarak ele alınabilir. Bununla birlikte eğitim yoluyla belli bir düşüncenin ya da ideolojinin de kitleler içinde kabulünün kolaylaştırılması gibi etkileri de vardır. Mesela çevre ve iklim farkındalığı yaratmak amaçlı ortak bir yaşamdaşlık bilincinin dünya genelinde yayılmasını sağlamak üzere uluslararası örgütler marifetiyle eğitim ve destek programları yürütülmesi örneğinde olduğu gibi. Ancak bu hâkim güçler tarafından manipüle edilebilecek niteliklere de haiz olabilir. Mesela ABD'nin salt istihbari bilgi amaçlı olarak yılda 50 milyar dolar civarı para harcadığı bilgisi (Nye ve Welch 2009: 389). Eğitim faaliyetleri artık giderek kamu diplomasisinin ve yumuşak güç unsurlarının en önemli alanı haline gelmeye başlamıştır (Karahan 2023: 233). Sadece ekonomik büyüme için değil aynı zamanda kültürel kalkınma içinde bu gerekli olmaya başlamıştır. Bilgi çağında bilginin hızına ayak uydurmak ve aynı zamanda da üretici bir bilgi merkezi olabilmek ve bilgiye yön veren bir yapı kurabilmekte gittikçe stratejik bir hamle haline gelmiştir. Eğitim diplomasisi değişen dünya diplomasi anlayışında da yer edinmeye başladı. Bu değişen dünyada bilgide artık Descartes'in *düşünüyorum o halde varım* mottosundan; *düşünüyoruz o halde varız* mottosuna evrilmiş durumdadır. Bu Pierre Levy'nin öne sürdüğü üzere kolektif zekâ evrensel olarak dağılmış bir olgudur ve bunu ancak karşılıklı tanınma ve etkileşim ile harekete geçebilir (Levy 1997: 13). Bu etkileşim ve iletişim açık bir medeniyet anlayışının gereği olduğu aynı zamanda Farabi'nin

Erdemli Şehirler kurabilmenin de gereğidir. Erdemli Şehirde yöneticiler bilge kişilerden hatta filozoflardan oluşmalı ve ilim meclisleri ile yakın ilmi havzaların kurulması ve bu manada da ilimlerin ve alimlerin sınır tanımadan özgürce seyahat edebilmelerini öngörmüştür. Elahieh Kheirandish'in güzel isimlendirmesi olan *Bağdat ve İsfahan Bir Bilim Çağında İki Şehrin Münazarası* kitabında belirttiği ilim ortamının oluşabilmesi için de gereklidir. Bugün nasıl Paris ve Londra ya da New York ve Münih bir ağ kültürü içinde ve enformasyon siyaseti ile eğitim yoluyla bunu yapıyor bugün de geçmişte bir zamanlar olduğu gibi Semerkant ile İstanbul, Taşkent ile Konya, Bakü ile Erzurum yine yapabilirler.

Bilginin belli bir politika dahilinde bir diplomatik unsura dönüşmesi süreci yeni olmamakla birlikte günümüzde önemi daha da artmıştır. Özellikle eğitim diplomasisi bu manada gittikçe değeri artan bir alandır. Uluslararası öğrencilik kavramı artık tüm ülkelerin özellikle de gelişmekte olan ülkelerin eğitim diplomasisi başlığı altında oldukça revaçta bir alandır. Nasıl ki dünyada mallar ve hizmetler serbestçe dolaşabiliyorsa, aynı durum artık bilgi içinde geçerli olmaya başlamıştır. Uluslararası öğrenci konusunda yapılan çalışmalarda dünyada ABD, İngiltere, Kanada, Fransa, Almanya ve son zamanlarda Çin başı çekmektedir (Yardım vd. 2018: 8-10; Arpachiev ve Alio 2023: 9-16; Alkın 2020: 58-114; UDEF 2022; Alkın 2024). Bu anlamda Türkiye'de son yıllarda bu alanda önemli bir noktaya gelmiştir. Ancak çalışmada da vurgulandığı üzere Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrenci sayısı hala istenilen seviyede değildir. Bu nedenle Türk Devletler Teşkilatı bir enformasyon siyaseti takip ederek bir eğitim diplomasisi politikası geliştirmesi ve bunu bir ağ kültürü dahilinde harekete geçirmesi gerekmektedir. Nasıl ki bilimsel devrim ulus devlet siyasal mantığıyla birlikte düşünülebiliyorsa 20.yüzyıl başında kuantum devrimi ile de dünya yeni bir anlayış geliştirmeye başlamıştır. Yapay zekâ gibi yepyeni bir devrim ile de güç ve bilgi artık birbirinden ayrılmaz bir ikiliye dönüşmeye başlamıştır (Nye ve Welch 2009: 381). Bilgiye ulaşmak 100 yıl öncesine göre oldukça hızlı ve ucuz olmasına rağmen bu durum aynı zamanda gücü eşit dağılımı sorunsalını da insanlığın gündemine taşımaktadır. Dahası nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi ve onların yetiştiği yerde kalabilmesi sorunu da çok önemli bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır. Bütün bunlarla birlikte bu teşkilatın başta Avrupa Birliği ve ABD ile Türkistan coğrafyasının kaderine hep etki etmiş olan Çin ve Rusya gibi emperyal güçlere karşı da bir politik bilinç kazanılmasında yardımcı olmak gibi çok önemli bir misyonu olduğu da unutulmamalıdır.

Türk Devletleri Teşkilatı bu ismi almadan önce Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi ismiyle kurulmuştu. Üye ülkeler olarak Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan,

Özbekistan olurken Türkmenistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Macaristan gözlemci üye statüsü ile anılmaktadır. Tıpkı Avrupa Birliği yapısında olduğu gibi dönem başkanlığı modeli uygulanarak her devlet başkanının eşit hak ve sorumluluklar ile hareket etmesi sağlanmaktadır. Aslında Türk Devletleri Teşkilatı'na temel oluşturan Türk Dili Konuşan Ülkeler İş Birliği Konseyi ilk olarak 90'lı yılların hemen başında yani Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının hemen akabinde gelişen bir süreç olduğu görülmektedir. Yine aynı dönemde özellikle Amerika'da medeniyetler çatışması ve tarihin sonu tezlerinin işlendiğini tekrar hatırlamakta fayda var. 1992 ile 2010 yılları arasında Türk Konseyi olarak adlandırılan birlik; 2009 yılında Nahçıvan Anlaşması ile bu zirveleri bir konsey çatısı altında birleştirilmesi kararını aldı. Türk Konseyi zirveleri ismiyle son toplantısını 2010 yılında yaptıktan sonra 2011 yılından itibaren toplantılar Türk Konseyi zirveleri olarak nitelendirilmeye başlandı. 2011 yılından 2022 yılına kadar geçen sürede 9 kez toplanan Türk Konseyi zirveleri her toplantıda bir tema ile bir araya gelmiştir. Mesela, bir toplantı eğitim, kültür ve bilim teması ile toplanırken başka bir zirve turizm ve bir başkası da ulaşım teması ile toplanmıştır (URL-3). Dönemin dış işleri bakanı olan Ahmet Davutoğlu, II. Türk Konseyi Dış İşleri Bakanları toplantısında bu birliğin stratejik önemini şu cümleler ile kültürel ve medeni bağlar açısından şu şekilde belirtmiştir; “Bizim mücadelemiz, Manas Destanı'nın hayata geçirilmesidir. Hoca Ahmet Yesevi'nin, Yunus'un, Cengiz Aytmatov'un, Resulzade'nin, Bahtiyar Vahabzade'nin ve Cengiz Dağcı'nın dalgalandırdıkları bayraktır. Bu duygu iklimiyle bugün çalışmalarımızı sürdürdük” (URL-4). Türk Devletler Teşkilatı'nın resmî sitesinde ilişkili kurumlar olarak Türk Akademisi ismiyle bir kuruluş da görülmektedir. Bu kuruluşun amacı ise “Türk Akademisi, 2012 yılında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye tarafından dil, edebiyat, kültür ve tarih alanlarında ortak bilimsel araştırmaları koordine etmek ve kadim Türk medeniyetinin özgün kaynaklara dayalı olarak incelenerek insanlığa olan katkısını değerlendirmek amacıyla Türk Devletleri Teşkilatı himayesinde uluslararası bir kuruluş olarak resmi olarak kurulmuştur” (URL-5). Yine ilişkili kurumlardan bir diğeri olarak da Türk Kültür ve Miras Vakfı olarak görülmektedir. Bu vakıf aracılığıyla da üye ülkelerde Türk mirasının korunması ve restorasyonu için gerekli girişimlerin yapılması olarak ele alınmaktadır (URL-6). Yine resmi sitede iş birliği alanlarından gösterilen eğitim iş birliği başlığı altında “Türk devletleri arasındaki ortak kültür, dil ve tarih birliği, Türk Devletleri Teşkilatında tecessüm eden iş birliğinin sacayağını oluşturmaktadır. Bu hususiyet TDT'yi diğer bölgesel iş birliği mekanizmalarından farklı kılmaktadır. Teşkilatın İkinci Zirvesi'nin “Eğitim, Bilim ve Kültürel İş Birliği” konusuna hasredilmiş olması bu durumun somut bir göstergesidir” (Turkicstates.org 2023). Bu iş birliğine

ne kadar ihtiyaç olduğu Türkiye’de devlet ve vakıf olmak üzere üniversite eğitimi alan uluslararası öğrenci hareketliliğinde Türki Cumhuriyetlerden gelen öğrenci sayısının son yıllarda artmış olmasına rağmen hala yeterli seviyede olmadığı görülmektedir. Zira 2022 YÖK raporuna göre Türkiye’de en çok öğrenci barındıran başka ülke vatandaşları arasında Azerbaycan ikinci sırada iken Türkmenistan dördüncü ve Özbekistan ise ancak on sekizinci sıradan ilk yirmi içinde sıralanmışlardır (Arpachiev ve Alio 2023: 25). Belli bir enformasyon siyaseti programı dahilinde bir eğitim diplomasisi içinde hareket edilerek bu sayılar artırılabilir. Fakat sadece niceliksel bir artırım değil nitelikli insan gücünün yetişmesi içinde ve bilginin her yerde olduğu ancak bilgiyi yorumlamanın ön plana çıktığı günümüzde bu enformasyon siyaseti ve eğitim diplomasisi kavramları daha da önem kazanmaktadır. Gerçek bir kültürel havzanın inşası için bu elzemdir. Ortak bir kültürel havza ise ortak metinlerin inşa edici niteliğinin rehberliğinde olabilir. Türk bilgeliğinin ve siyasetinin tarihin süzgecinden geçirerek damıttığı niteliksel öğeler seçilerek ortak bir eğitim formasyonuna dönüştürülmesi zarureti ortadadır. Nasıl ki inşaların ihtiyaçları bugün çeşitlenmektedir devletlerinde ihtiyaçları bu şekilde çeşitlenmektedir. Bu nedenle de iş birliği bir ihtiyacında ötesinde bir zaruret halini almıştır (Gündoğdu 2023: 268).

Radikalleşme Karşısında Yesevi Bilincin Yeniden İnşası: Enformasyon Siyasetinin ve Eğitim Diplomasinin İşlevselliği ve Türk Devletleri Teşkilatının Misyonu

Dünyanın krizlerinin arttığı bu son dönemlerde Türkiye’nin etrafı başta olmak üzere birçok yakın bölge savaş ve çatışma halindedir. Çatışmanın adeta sıradan barışın ya da iş birliğinin ise istisnai bir durum olduğu algısı gittikçe yerleşmektedir. Bu nedenle de terörizm ve hibrit savaş modelleri ile aşırılıkçı ve ayrılıkçı hareketlerin frekanslarının da arttığı bir dönemden geçiyoruz. Bunun en önemli sebeplerinden birisi olarak da soğuk savaş sonrası dönemde bir türlü kurulamayan uluslararası düzenin eksikliği olarak görülebilir. ABD’nin Afganistan ve Irak müdahalelerinin uluslararası hukuk dayanağından yoksun olması, Rusya’nın Ukrayna olmak üzere yayılmacı politikası gibi birçok etmen; çatışmayı körükleyen iş birliğini ise zorlaştıran sebepler olarak görülebilir. Gerek Ortadoğu coğrafyası gerekse de Orta Asya Türkistan coğrafyası bugün radikalleşme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Soğuk savaş dönemini hatırlatırcasına iki karşıt blok bu iki coğrafyada hem bölünmüş benlikler hem dağılmış zihinler ve hem de dağılmış coğrafyalar istemektedirler. Bu iki blok Ortadoğu için İsrail baş aktör olmak üzere onu destekleyen Avrupa’nın başat güçleri ve ABD; diğer taraftan ise Suriye’deki istikrarsızlığın sürmesinde önemli bir aktör olan İran ve Rusya. Bu iki karşıt bloğun Orta Asya Türkistan coğrafyasının da istikrarsızlık içinde olmasını, zihinsel ve fiziksel olarak da

parçalanmış olmalarını istemeleri ise ortak hedefleri haline gelmiş durumdadır. Hatta bununla ilgili raporlarda yayımlayarak İsrail devletinin ana politikasının bu bölünmüşlüğü sürdürecektir adımlar atılması gerektiğini bir strateji olarak ortaya koymuşlardır. Bununla ilgili İsrailli eski bir siyasetçi, yazar ve stratejist Einat Wilf bu noktada İran, İsrail ve Rusya'nın ortak bir hedefi olduğuna işaret etmektedir (URL-7).

Bu ortak hedef içinde kendilerine münazır grupları daha da fazla destekleyerek ülke içlerinde bölünmüşlük hissi veren eylemlere yönelmek noktasında cesaretlendirici adımlar atmaktan da geri durmamışlardır. Bu konuya en güzel örneklerden bazılarını da ünlü medeniyet tarihçisi Arnold Toynbee'nin Dünya, Batı ve İslâm adlı eserinde vermektedir. Bu eserde Toynbee, Fas'tan Aden Körfezine kadar oldukça geniş bir coğrafyada Arapça konuşan halklar olmasına rağmen bu bölge batılılar tarafından onlarca bağımsız devlete bölünerek kusursuza yakın bir şekilde yönetilmektedir. Başka bir örnek olarak ise Hindistan'dan İngilizlerin çekilmesiyle birlikte birbirine düşman iki hükümetin bırakıldığını iddia etmektedir. Bununla da yetinmez Toynbee, Çin ve Sovyet coğrafyasında Türk ve Müslüman halkların adeta birbirileri ile teması olmayacak şekilde görünür görünmez duvarlar ile çevrilerek sözde bağımsızlık adı altında sıkı etnik temelli ideolojilerin ekildiğini ileri sürmektedir (Toynbee 2002: 34-35).

Bu sadece coğrafi olarak değil zihinsel olarak da bir bölünmüşlük hissini ortaya çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki, Sovyet rejimi altında uzun yıllar yaşamış olan Türk halkları adeta birbirlerinden habersiz bir şekilde yaşamış dini ve kültürel tüm unsurları unutturulmaya çalışılmıştır. Hatta birbirini hiç zorlanmadan anlayabilen Azerbaycan ve Türkiye Türkleri sanki birbirinden farklı kültürler ve halkarmış gibi ve dahası tarihin hiçbir döneminde bir arada olmamışlar gibi; coğrafi ve zihinsel olarak aynı kültürel ağın paydaşları değilmiş gibi yaşatılmak istenmiştir. Bütün bunlar bugün psikolojik olarak da açığa çıktığı üzere radikalleşme unsurları olarak kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle Suudi rejiminin daha seküler bir hayat tarzı inşa etme yolundaki adımları neticesinde bazı radikal/selefi din adamlarının Orta Asya Türk coğrafyasında varlığına rastlanır olmuştur. Bir raporda yayımlandığına göre 1988 yılında sadece 3 selefi/cihadist grup var iken 2013 yılında bu rakamın 50 civarı olduğu öne sürülmüştür (URL-8). Radikal cihatçı Selefilik anlayışının Türkiye'de taban bulmasına yönelik olarak hem ekonomik zorluklar hem de karizmatik dini liderlerin bu yönde öne çıkma çabaları ve hem de küresel sosyal medya ve iletişim ağlarının buna izin vermesi neticesinde böyle bir tehlikenin oluştuğuna dikkat çekmektedir (Güngör 2024). Bu raporda belirtilen ciddi tehlikeler ve endişeler Türkiye gibi demokrasi tecrübesi ve laik bir yönetim anlayışı geliştirmiş bir ülke

için dahi ciddi endişeler barındırmaktadır. Yine geçtiğimiz günlerde Eskişehir’de üzerinde Nazizm türü elbiseler ve slogan ve manifesto yayınlayarak yedi vatandaşı yaralayan gencin ortaya koyduğu üzere ve yine başta Suriyeliler olmak üzere birkaç sene aralıklarla yaşanan göçmenlere yönelik şiddet eylemlerinde kullanılan dil ırkçılık boyutunda bir tehlikeye de işaret etmektedir. Özellikle Z kuşağı denilen kuşağın radikalleşmesi eğilimi farklı bir boyut içermektedir. Zira onlar kendilerini daha yalnız ve umutsuz hissetmektedirler. Bunu bir döngü olarak değerlendirecek olursak, burada kişisel özellikler ile ideolojik özelliklerin çakışması neticesinde ortaya çıktığının ileri sürmektedir.

Tam da bu noktada cihadist selefi örgütlerin özellikle de IŞID içinde Kafkas, Tacik, Balkan ve Orta Asya kökenlilerin sayısının gittikçe arttığı göz önüne alındığı vakit radikalleşmenin nasıl bir tehlikeye işaret ettiğinin görülmesi gerekir. Bu manada Türk İslâm kültürünün irfani çizgisinin özellikle de *Yesevi Bilinç* diyebileceğimiz bilinç halinin Türk Devletler Teşkilatı tarafından ortak bir benlik ve zihin yapısının inşasında ön plana alınması gerekmektedir. Bunun içinde Türk İslâm kültürü içinde önemli eserler vermiş olan düşünürlerin, ekollerin hatta âşıklık – ozanlık geleneğinden gelen irfani sözlerin sadece edebi bir malzeme olarak değil bir eğitim paradigmasının parçaları olarak ele alınmaları gerekmektedir. Bunun için tartışmalar ve sonuç bölümünde öneriler de sunulmaktadır. Ayrıca bu *Yesevi Bilinç* hali İslâm dünyasını ve inancını sürekli bir öteki ve korkulacak mutlak düşman ve şeytan olarak tanımlama çabalarına karşı da önemli bir duruş anlamına gelmektedir. İslam dünyası içinde sergilenemeyen ve uluslararası arenada hak kayıplarının ya da gasplarının karşısında da bir politik direnç noktası olacaktır. Zira Yesevi Bilinç toplumsal katılım ve siyasal başkaldırı kültürünü destekleyen, erdemlerin zayıfladığı bir zaman diliminde ortaya çıkmış olduğu gerçeği bugün için tam da başta Türki devletler olmak üzere ihtiyaç duyulan manevi fikri barındırmaktadır. Toplumsal bağları zayıflatan cehalet, riya ve bencillik ile savaşmak gereği söz konusuysa; bilgi, samimiyet ve sevgi ön plana çıkarılması gereken değerlerdir (Yıldız 2017: 85). Yesevi Bilinç ya da bilgelik, yozlaşmış toplumsal ilişkilerden uzak kalmayı öğütleyerek toplumcu bir ahlak anlayışını ve ortak yaşam kültürünü destekleyen öğelerle doludur. Bunun için başta eğitim alanı olmak üzere ve kanonik bir örüntü oluşturmak için Anadolu Erenleri olarak da adlandırılan ve bizim Yesevi Bilinç olarak belirttiğimiz düşünce örüntüsünün bir metinler bütünlüğü halinde müfredat olarak okutulması ve kavram haritasının ortaya çıkarılması elzem hale gelmiştir. Nasıl ki Batı Kanonu varsa ise ve bu tüm Avrupa ve ABD üniversitelerinde ve hatta batı düşüncesi etkisi altındaki tüm dünyada Batılı düşünür ve edebiyat, sanat insanlarının eserleri bir örüntü ve bütünlük oluşturacak şekilde okutuluyorsa

benzer şekilde Yesevi bilincin eseri olan doğrudan Ahmed Yesevi'nin eserlerinin yanı sıra onun örüntü ağındaki olan tüm eserlerin ve hatta sözlü kùltürün önemli taşıyıcısı olan Âşıklık geleneği içindeki eserlerinde Türk dünyasının genç dimağlarında olması gerekir. Bu aynı zamanda sözlü kùltürün yazılı olan irtibatının daha sağlam bir bağ ile bağlanmasına ve bizzat sözlü kùltürün yazılı kùltüre dönüşmesi bununla birlikte özneyi de dönüştürme gücünün kullanılması manasına gelmektedir (İlhan 2018: 105). Bu vasıta ile da bir üst bilinç haline ulaşılabilir ve bir bağlantısallık ve yaşamdaşlık bilincine ile ulaşılabilir (Kılıç 2020: 32). Bu ortak-kolektif bilinci harekete geçirmek anlamına geleceği için Zygmunt Bauman'ın ifadesiyle Yeni Siyaset Arayışının da temeli olmaktadır. Çünkü ona göre en büyük kötülük sıradanlıktır zira sıradanlık alışılmışı nihai hikmet yerine koyar (Bauman 2000: 16). Bahsi geçen kanonik yapı yeni siyaset arayışı içinde önemli bir adım aynı zamanda da sıradanlığın hikmet olarak dayatılmasına da politik bir bilinçlilik ile karşı durmak anlamına gelecektir.

Bu sadece politik bir bilinç hali değil aynı zamanda çok derinde bir nehir yatağı gibi akan derin bir bilinçaltı halinin de yansımasıdır. Bu derin bilinçaltı sadece düşünce, bilim, edebiyat alanında değil bazen bir halı motifinde dahi kendini göstermektedir. Türkler çok farklı ve uzak coğrafyalara gitmelerine ve çok farklı kùltür ve fikirler ile karşılaşmalarına rağmen kùltürel manada kilim motifleri ile bu derin bilinçaltını bazen bir gül motifi ile yansıtırlandı (Findley 2008: 120). Tam da bu nedenle başta kùltür, düşünce ve sanat alanı gibi sosyal ve insani alanlar olmak üzere tarih içinde böylesi bilinç örüntüleri aramak ve bu örüntüleri günümüze güncelleyerek yeni soru(n)lara karşı rehber niteliğinde kullanıma açılması gerekmektedir. Örüntüler zira daha soyut ama bir sistemin işleyişi için yazılım mahiyetinde olan ilklerin görünürlüğünü artırır ve onu daha işlevsel hale getirir. İşte tam da bu yüzden medeniyet ve kùltür tarihi araştırmalarında örüntü aramak önemli bir niteliksel araştırma alanı olmuştur (Bod 2023: 2-4). Tek tek parçalar değerli olsa dahi onların bir bilinç oluşturabilmesi için ilişkiler ağı içindeki bütün önemlidir. Bu bütün zamanla bilgi işleyen bir hafıza deposu olarak yeni ilişkiler ağı kurarak sistemin canlılığını ve devamını sağlamaktadır. İşte bu tam olarak bir yaşam ağı demektir. Türk Devletler Teşkilatının en önemli misyonu bu yaşam ağının kurulmasına öncülük etmektir. Aksi takdirde bütün medeniyetlerin tek bir medeniyetin despotizmi altında parçalanmaya yüz tutması gibi Türk İslâm medeniyeti de bu akıbetten uzak kalamayacaktır.

Tartışmalar ve Öneriler

İlk başlarda Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi daha sonra Türk Konseyi olarak ismi değişen ve yakın zamanda da ismi Türk Devletleri Teşkilatı olarak değiştirilen kurum Sovyetlerin dağılması neticesinde oldukça önemli ve dünya güçleri açısından stratejik öneme sahip bölgeler birden bağımsız Türki Cumhuriyetler olarak adlandırılmışlardır. İlk başlarda Türkiye'yi bir ağabey olarak gören bu yeni Türk Devletleri daha sonra Rusya'nın tekrar Çarlık Rusya'sı günlerine geri dönme hedefleri doğrultusunda Rusya ile çok yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bunun yanında 2011 yılında başlayan ve İslam coğrafyasının önemli merkezi olan Arap coğrafyasında meydana gelen hareketlenmeler neticesinde ve yakın zamanda da Kazakistan'da meydana gelen olaylar Türk Devletlerinin kendi aralarındaki ilişkileri medyatik olmanın ötesine geçememiştir. Özellikle Ermenistan'ın, Azerbaycan üzerine sürekli baskı uygulamasına karşı Türk Devletleri Teşkilatının kurucusu niteliğinde olan Kazakistan'ın Ermenistan lehine tutumu ve Azerbaycan ve Türkmenistan arasındaki gerilimli ilişkiler ortak bir medeniyet kimliği inşasının şimdilik güzel bir söylem olarak kaldığının göstergesidir. Yine Türk Devletleri Teşkilatının ekonomik durumunun hala yetersiz olması ve kişi başına düşen gelirden hala istenilen seviyelerde olunmaması ve yine insan hakları ve özgürlükler noktasında uluslararası kamuoyu nezdinde iyi bir karneye sahip olunmaması gibi yapısal sorunlar bulunduğu da bir gerçektir. Şimdilerde yeniden canlandırılmaya çalışılan neo medeniyetler çatışması tezine karşı durabilmenin en güçlü anahtarı güçlü bir medeniyet kimliği inşa edebilmekten geçer. Bunun içinde bu yapısal sorunların bir an önce giderilmesi gerekir.

Bu yapısal sorunlar giderilebilir bir istikamette ilerleyebilmesi içinde özellikle bir medeniyet kimliği inşasının en önemli yapı taşı olan eğitim ve bilim alanlarında ortaklığın ulus devlet reflekslerini aşar nitelikte yapılması çok daha önemlidir. Akademik olarak yetenekli araştırmacıların ve hocaların Türk Devletleri Teşkilatına üye ve gözlemci ülkeler arasında aktif bir şekilde dolaşıma girmesi gerekmektedir. Tıpkı Avrupa Birliği ile yürütülen süreçler başta Erasmus gibi değişim programları olmak üzere birçok yeni iş birliği alanları oluşturulmalıdır. Akademisyen ve hoca dolaşımında gerçek manada ehliyet ve liyakat temelli adımlar atılmalı bunun dışında ideolojik birtakım saikler ile hareket etmekten uzak durulması gerekmektedir. Bu eğitim iş birliği alanı sadece üniversiteler üzerinden değil özellikle ilköğretim ve ortaokul ve hatta lise düzeyinde ortak bir takım medeniyet kimliği inşasına yönelik çalışmalar üzerinden de yapılmalıdır. Bu bağlamda, Dede Korkut ve Oğuz Kağan Destanı başta olmak üzere ortak medeniyet eserleri okutulmalıdır. Yine Cengiz Dağı'nın ve Bahtiyar Vahabzade'nin vb. romanları bir medeniyet kimliğinin ben idrakinde yansımaları olarak ortak bir müfredatın

eserleri olarak okutulmalıdır. Bu manada ilkokul ve ortaokul ve lise öğretmenleri değişim programları da düşünülmelidir. Genç dimağların kahramanları olarak Dede Korkut, Oğuz Kağan, Deli Dumrul vb. kahramanlar olmalıdır. Yine bu manada ortak eğitici filmler hamasi söylemlerin dışında bilimsel gerçeklikle birlikte ele alınarak eğitim müfredatının içine sokulmalıdır. Göçebe oyunları gibi nostaljik oyunlar yerine daha bilimsel temele dayalı olan ve insanları hamasi söylemlere mahkûm etmeden daha bilimsel temelli teknoloji, şiir, sanat, edebiyat, felsefe gibi alanlarda ve yine matematik, fizik, kimya gibi bilimlerde de ortak olimpiyat tarzı yarışmaların niteliği artırılmalı ve ciddi bütçeler ayrılmalıdır. Ve son olarak bir zamanlar alimlerin bütün bir Türk ve İslam coğrafyasını bir bütün olarak algılamaları neticesinde ortaya çıkan hareketlenmeler sağlanmalı ve bunun zeminini sağlayacak olan ve tarihte, Merağa Astronomi Okulu ve Semerkand Matematik ve Astronomi Okulu vb. kurumların ivedi bir şekilde tesis edilmesi gerekmektedir. Bunlarla birlikte ortak bir veri ağı sağlanarak adeta Türk Dünyasının ortak tabanı oluşturulmalıdır. Zira yapay zekâ ile gelineen noktada veri yani bilgi çok önemli olduğu gibi o bilgiyle ne yapılacağı sorusu daha da kritik hale gelmiştir. Gençlere sadece bilgi ezberletilmesi değil o bilgiyi nasıl yorumlayacağı, bütünsel bir sistem içinde nasıl analiz edeceği gibi daha kritik beceriler devreye alınmalıdır. Ortak bir BİLSEM (Bilim ve Sanat Merkezleri) sistemi devreye alınmalı, yetenekli çocuklar ve gençler belli bir veri havuzuna dahil edilerek sadece matematik ve fen bilimleri alanında değil kültür ve insani bilimler alanında fikirleri işlenmeli dahası bahsi geçen ortak kültürel kodları taşıyan eserleri okumaları, analiz etmeleri sağlanmalıdır. Nasıl ki bir zamanlar İslâm dünyasında Endülüs'te bir medresede okutulan bir ders ve kitap ile Türkistan'da bir medresede okutulan aynı ise benzer bütünlük ağı tekrar geliştirilmelidir. Buradan yola çıkılarak da bu yetenekli gençlere ortak hafıza oluşturma yeteneği kazandırılmalı ve ağ kültürü oluşturmak gibi 21.yüzyılın en önemli becerileri arasında sayılan bir kazanımı edinmeleri sağlanmalıdır (Terranova 2020: 7-12). Bu becerileri gençlere kazandırabilmek için Türk Devletler Teşkilatı'nın bir Eğitim Diplomasisi masası tarzında bir yapılanmaya da ihtiyaç olduğu kesindir. Bu masa aynı zamanda araştırma ve politika ağları, uluslararası eğitim merkezleri, sürdürülebilir akademik iş birliği ve hareketlilik programları gibi uluslararası ilişkilerin aynı zamanda Türkiye Cumhuriyetleri arasında daha sağlam bir şekilde güçlendirilmesine ve geliştirilmesine yardımcı olacaktır (Karahana 2023: 233). Bu eğitim diplomasisi işi sadece üniversite eğitim ve öğrenci grubu olarak sınırlandırılmamalı lise öğrencilerine yönelik olarak Türkiye ve diğer Türkiye Cumhuriyetlerinde bulunan lise ve üniversitelerde yaz okulları şeklinde planlamalar da yapılabilir. Bu noktada sadece okullar değil Türkiye ölçeğinde Gençlik ve

Spor Bakanlığı'nın Gençlik Merkezleri ve Gençlik Kamplarından da istifade edilebilir. Bu bağlamda bir tür *Türk Toplum Sözleşmesi* özellikle masallar, romanlar, halk hikayeleri, fıkralar, kahramanlık hikayeleri imajinatif zihni çerçeveyi harekete geçirirken yukarıda teklifler olarak sunduğumuz öneriler ise sadece gençlerin algılarını değiştirmeye yönelik çabaların yeterli olmayacağı hatta daha da derinden olguları kavrayabilecek bir idrak kapasitesine ulaşabilmeleri ve yine şikayet etmek yerine çözüm önerilerine katkıda bulunabilmek, ima etmek yerine açıklamada bulunabilmek ve konuşmak yerine yazılı kültüre katkıda bulabilmek (Çetin 2021: 3) ve hatta iş birliğine dayalı öğrenmeye açık olmak gibi 21.yüzyıl becerilerine sahip olmalarının önünü açmak elzemdir.

SONUÇ

Medeniyet bir bütünlük olarak tarih içinde bir topluluklar bütünüdür, doğaya, insana ve hayata bakışlarındaki ortaklığa işaret etmektedir. Bu ortaklık kimi zaman din üzerinden kimi zaman dil üzerinden kimi zamanda bir felsefi düşünce üzerinden yapılmaktadır. Diğer bütün alanlar ise bunlarla irtibatlı bir halde işlemektedir. Zaten bir medeniyetten bahsediyor isek orada bir paradigmanın işlevselliğinden bahsediyoruz demektir. Medeniyet kelimesi ilk başlarda bir giyim, kuşam ve yeme, içme şekli olarak bir zümreye ait haslet olarak kabul edilirken; özellikle Aydınlanma Felsefesi ve Sanayileşme ve Teknoloji Devrimiyle birlikte Batı'nın diğer toplumlar üzerinde bir medenileştirme misyonu denilebilecek tarzda sömürgeleştirme politikası olarak kullanılmaya başlandı. Bugün dahi Türk ve İslam dünyasında kimi düşünürlerce özellikle bu veçhesiyle olumsuz bir kavram olarak görülmektedir. Ancak medeniyetin çoğul manasıyla her toplumun hayata dair bir dünya görüşü olduğu kanaati hakimdir. Medeniyetlerin ortak bir aidiyete işaret ettiği de açıktır. Bugün gerek İslam dünyası gerekse de Türk dünyası bu ortaklığa işaret eden kurumlardan ve düşünce yapısından uzak bir görüntü sergilemektedir. İslam İş birliği Teşkilatı ve Türk Devletleri Teşkilatı her ne kadar özellikle de medeniyetler çatışması tezinin yeni versiyonuna karşı önemli adımlar olsalar bile yeterli ve nitelikli adımları henüz atamamışlardır. Bunda biraz da ulus devlet aidiyetlerinin hala medeniyet aidiyetinin önünde olması sebebiyle olduğunu görmek gerekir. Aksi halde Kazakistan'ın, Ermenistan'ın kuruluş gününü Türk Devletleri Teşkilatı'nın kurucu üyesi olan Azerbaycan'ı inciteceğini ya da böylesi bir hareketin medeniyetsel kimliğe aykırı olduğunu görememesi mümkün değildir.

Ayrıca kabul etmek gerekir ki, bugün Orta Asya bölgesi bir bütün olarak Türk Devletleri de dahil olmak üzere hala Sovyet tarih felsefesinin etkisi altındadır. Aynı durum İslam dünyası açısından hala Avrupamerkezci bir tarih felsefesi etkisi altındadır. Bugün Türkiye'de Arapların bizi arkadan vurduğu tezi ile Arap coğrafyasında Türklerin kendilerini sömürdüğü tezinin aynı

anda çift taraflı ama tek merkeze hizmet ettiğini görmemek rasyonalite dışıdır. Bu tam anlamıyla işte medeniyetler çatışması tezinin hala işlediğini göstermektedir. Bunun için ortak bir tarih felsefesi inşa edebilmek gerekir. Bunun için de bütün bir İslam coğrafyasını ve Türkistan'ı ulus devlet asabiyesi dışında medeni bir kimlik etrafında değerlendirmek gerekir. Tarihte bunun başarılı bir şekilde uygulandığı örnekler vardır. Nasıl ki Bursalı Kadızade Osmanlı'nın en büyük rakibi olan Timur Devleti'nin en önemli eğitim kurumu olan Semerkand Matematik ve Astronomi Okulu'nda hocalık yapıp kabiliyetli öğrencilerini Osmanlı medreselerine gitmeye teşvik etmişse ya da nasıl ki İbni Haldun; Endülüs'te başlayan ilmi seyahatini Fas, Tunus, Suriye, Mısır ile geniş bir coğrafyaya yayma fırsatı bulmuşsa ve yine nasıl ki İslam tasavvufunun en önemli isimlerinden olan İbni Arabi; Endülüs'ten Anadolu'ya binlerce kilometre hiçbir pasaport kontrolüne tabi olmadan kat etmişse ve bu bağlamda Farabi ve İbni Sina gibi Türk – İslam düşünce tarihini iki önemli ismi İslam ve Türk devletleri içinde sürekli seyahat ederek ve devlet hizmeti de görerek bunu yapmış iseler bugünde bunun yolları açılmalıdır. Politik sınırları aşacak şekilde yeni bir bilgi küresi inşasının her çağın gerekleri ışığında hem de medeniyet kimliğinin yeniden kurgulanması noktasında elzem olduğu açıktır. Buna güzel bir örnek olarak tarihi noktadan İbni Sina'nın yaşamı yeterince örnek teşkil etmektedir. 10 yaşında hafız olan ve 16 yaşındaysa döneminin tabiplerine ders verecek nitelikte tıp bilgisine sahip olan ve 21 yaşında “Hikmeti Aruziye” çapında bir eser yazma becerisi gösterebilen İbni Sina maalesef ömrünü bir devlet adamı olarak hizmet verdiği dönemlerin yanında kimi zamanda sultanların, emirlerin kişisel ihtirasları yanında çölde oradan oraya kaçmak zorunda olan bir kaçak olarak da geçirmek zorunda kalmıştır. Özellikle Gazne Sultanı Mahmud'un onun kendisine hizmet etmesi yönünde baskısı onu oradan oraya kaçmak zorunda bırakmıştır. Üstelik bu hırslı Sultan Mahmud ile sınırlı kalmamış ve Gazne Sultanı Mesud'da aynı hırslı sergilemiştir. Öyle ki evi ve kütüphanesi yağmalanmış ve bazı eserleri bu olay neticesinde kaybolmuştur. Benzer bir ömür sürecini Farabi'de yaşamış ve ömrünü “Erdemli – Faziletli Şehrin” insanları arasında geçirmek uğruna Türkistan'da başladığı ömrünü bugünkü Suriye topraklarında tamamlamıştır.

Erdemli insan ancak erdemli bir toplumda hayat sürebilir diyerek sürekli bir arayış içinde olmuştur. Bugün Türk Devletler Teşkilatı önemli bir misyon olarak Semerkant, Buhara, Merağa, İstanbul gibi tarihi ve ilim merkezi olan Erdemli Şehirlerin yeniden canlanmasına öncülük etmelidir. Bu nedenle enformatik bir siyaset içinde hareket edilerek medeniyet ontolojisi fikrinin tekrar hayata geçirilmesi gerekmektedir. Medeniyet ontolojisi bir toplumun,

medeniyetin varlığı anlama ve idrak etme seviyesi ve yaşadığı çağa da rengini verebilme becerisidir. Bunun için geçmişi doğru anlamı, anı doğru analiz edebilmeli ve geleceğe yönelik öngörüler geliştirebilmelidir (Genç 2024: 14). En nihayetinde dünyada özellikle de son yaşanan gelişmeler askeri ve ekonomik gücün yanı sıra yumuşak güç dediğimiz unsurlarında çok etkili olduğu görüşüdür. Bu noktada da Türk Devletleri Teşkilatı önemli bir rol üstlenebilir. Büyük güçlerin Kafkasya ve yakın coğrafyalara dair yaptıkları birtakım düzen bozucu eylemlere karşı Türkistan coğrafyasında özellikle aktif kamu diplomasisi ve onun etkin fonksiyonu olan eğitim yoluyla ciddi mesafeler alabilir. Türk Devletleri Teşkilatı 11. Devlet ve Hükümet Temsilcileri Zirvesi için özel hazırlanan hatıra para nasıl ki ortak para ile ticareti gündeme getirmiş ise ve yine bu yıl içinde kökenleri 1990'lı yıllara dayanan ortak alfabe girişimi de ortak bir müfredat girişimini akıllara getirmelidir. Yetişen nesiller ise sadece kendi ülkesinin problemlerine değil Türkistan ve Kafkasya coğrafyası başta olmak üzere dünyayı anlayıp bilen lider nesillerin yetişmesine de katkı verebilecektir. Ayrıca Türk Devletleri Teşkilatının örgütsel yapısında olduğu gibi bu gençlere bu teşkilatın organlarında uygulamalı eğitim, staj, uzman yardımcılığı gibi imkanlarında sunularak diplomatik bir kanalın açılmasına vesile olunmalıdır.

EXTENDED ABSTRACT

Throughout history, humanity has enriched their cultures with many types of interaction. Human beings have been in mobility in every period. One of these is education-based movements. The concept of international studentship has become an important type of mobility in the world. As a contemporary issue, this has necessitated both the politics of information and the development of a diplomatic attitude in the field of education. As centers of science production in the Turkish-Islamic world in the historical process, many institutions, especially observatories, madrasas and Enderun schools, can be considered as important historical memories of this information politics and the field of educational diplomacy. In addition to creating a memory, these institutions have also created a state of consciousness that transcends political consciousness in a way that facilitates the transition from one Turkish-Islamic state to another Turkish-Islamic state. Throughout the study, it will be tried to establish that there is a close connection between the information politics produced in these institutions and consciousness. In this sense, the mission of the Organization of Turkish States today will also be emphasized. Whether the decline of civilizations in the face of Western/European civilizations for several centuries has come to an end or not depends on each civilization's connection to its civilizational identity and its capacity to connect that connection to information politics as a political consciousness and to reactivate a network culture. In this

regard, there is a great need for institutions and the claim that the Organization of Turkic States can serve as such an institution will be tried to be brought to the agenda. Throughout history, humanity has enriched their cultures with many types of interaction. Human beings have been in mobility in every period. One of these is education-based movements. The concept of international studentship has become an important type of mobility in the world. As a contemporary issue, this has necessitated both the politics of information and the development of a diplomatic attitude in the field of education. As centers of science production in the Turkish-Islamic world in the historical process, many institutions, especially observatories, madrasas and Enderun schools, can be considered as important historical memories of this information politics and the field of educational diplomacy. In addition to creating a memory, these institutions have also created a state of consciousness that transcends political consciousness in a way that facilitates the transition from one Turkish-Islamic state to another Turkish-Islamic state. Throughout the study, it will be tried to establish that there is a close connection between the information politics produced in these institutions and consciousness. In this sense, the mission of the Organization of Turkish States today will also be emphasized. Whether the decline of civilizations in the face of Western/European civilizations for several centuries has come to an end or not depends on each civilization's connection to its civilizational identity and its capacity to connect that connection to information politics as a political consciousness and to reactivate a network culture. In this regard, there is a great need for institutions and the claim that the Organization of Turkic States can serve as such an institution will be tried to be brought to the agenda. history has shown societies and civilizations that creating a political consciousness based on a certain philosophical framework is not enough for a strong civilization. this needs to be supported by strong educational institutions. however, this is not enough. in order for these educational institutions to remain dynamic, a network culture must be built within an information policy to support bright minds to stay in their network generation. This is the most important way in which civilizations and societies that have influenced the world throughout history have been effective. This is what Sultan Sanjar did in the Seljuk state, this is what Fatih Sultan Mehmet did in the Ottoman Empire through Ali Kuşçu. likewise, the Renaissance and Enlightenment period in Europe also points to the existence of network generations in this way. Today, it continues to strive with various scholarships from the European Union and the USA, pointing to the same continuity. The Turkish image Organization can fulfill a great mission in the formation of this new network generation and in the management of information politics and education diplomacy.

KAYNAKÇA

- Akengin, H. (2019). *Siyasi Coğrafya İnsan ve Mekân Yönetimi*, Ankara: Pegem Yayınları.
- Aksoy, S. (2019). *Bilim Politikası ve Bilginin Gücü Medeniyetin Anahtarı*, İstanbul: Atlas Yayınları.
- Alkın, R. C. (2020). *Dünyada ve Türkiye’de Uluslararası Öğrencilik*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Alkın, R. C. (2024). *Uluslararası Öğrenci Hareketliliği: Mevcut Durum ve Öneriler*, İlke Vakfı Politika Notları. https://ilke.org.tr/images/yayin/pn_58.pdf (Erişim: 19.07.2024).
- Arpachiev, A. A., İmam H. (2023). *Türkiye’de Uluslararası Öğrencilik*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Ateş, D. (2013). Uluslararası Politika ve Avrupamerkezci Tarih yazımı, *İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 3(6), 107-134. Doi: <http://dx.doi.org/10.12658/human.society.3.6.M0071>
- Bauman, Z. (2000). *Siyaset Arayışı*, T. Birkan (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Bıçak, A. (2004). *Felsefe ve Tarih*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Biraderoğlu, A. (2013). *Tarih Üzerine I*, Kayseri: Kayseri Eğitim Vakfı Yayınları.
- Bod, R. (2023). *Örüntüler Dünyası Bilginin Evrensel Tarihi*, G. Metin (Çev.), İstanbul: Monografi Yayınları.
- Brand Finance Report. (Mart, 2023). Global Soft Power Index. <https://brandirectory.com/softpower> (Erişim: 25.12.2024).
- Burke, P. (2023). *Bilgi Tarihinde Sürgünler ve Göçmenler (1500 – 2000)*, T. Sivrikaya (Çev.), İstanbul: Isık Yayınları.
- Churchland, P. S. (2019). *Nörofelsefe*, Ö. Yılmaz (Çev.), İstanbul: Alfa Bilim Serisi.
- Cull, N. J. (2009). *Public Diplomacy: Lessons From Past*, Los Angeles: Figueroa Press.
- Çalışkan, A. S. (2019). *Bilim Devrimi*, İstanbul: Babil Yayınları.
- Çemrek, M., Atıcı, F. Z. (2023). Yumuşak Güç ve Akıllı Güç Dengesinde Kamu Diplomasisi için Yeni Bir Yol: İnsani Diplomasi, H. Z. Kavak (Edt.), *Kuramdan Uygulamaya İnsani Diplomasi* içinde, İstanbul: Kızılay Kültür Sanat Yayınları.
- Çetin, H. (2021). *Türk Toplum Sözleşmesi Sosyal, Siyasal ve Ekonomik Kültür1*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Çevik, B. S., Seib, P. (2015). Why Turkey’s Public Diplomacy Matters, B. S. Çevik, P. Seib (Esdt.), *Turkey’s Public Diplomacy* içinde, New York: Palgrave Macmillan.
- Duralı, T. (2021). *Sorun Nedir? Felsefe – Bilim Düşünüşü*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Kayıp Halka İslam – Türk Felsefe – Bilim Tarihinin Anlam Küresi*, İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). *Derin Yapı*, İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2015). Üç Boyutlu Medeniyet Tasavvuruna Giriş: Medeniyetlerin Ayırıştırıcı İlkesi Olarak Theo – Ontoloji, *Kendilik Arayışı*, İstanbul: Papersense Yayınları.
- Fazlıoğlu, İ. (2001). Kadızade – i Rumi maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi* (cilt:24, s.98-100), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

- Findlen, P. (2024). *Bilginin Tarihi Serüveni*, İstanbul: Fol Kitap.
- Findley, C. V. (2008). *Dünya Tarihinde Türkler*, A. Anadol (Çev.), İstanbul: Kitapyayınevi.
- Genç, S. (2023). *Çağdaş Küresel Medeniyetin Ontolojisi*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Gündoğdu, S. (2023). Türkiye'nin Jeopolitik Açılımı: Bir Uluslararası Örgüt Olarak Türk Devletleri Teşkilatı, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(3), 266-279. Doi: 10.18026/cbayarsos.1263177
- Güngör, Ö. (2024). "Radikal Cihadi Selefilik Türkiye'de Nasıl Taban Buluyor?", <https://urad.org.tr/radikal-aglar/radikal-cihadi-selefilik-turkiyede-nasil-taban-buluyor>, (Erişim: 15.08.2024)
- Im Hof, U. (1995). *Avrupa'da Aydınlanma*, Ş. Sunar (Çev.), İstanbul: Afa Yayıncılık.
- İlhan, M. E. (2018). *Kültürel Bellek*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İlhan, S. (1989). *Jeopolitik Duyarlılık*, Ankara: TTK Yayınları.
- Karahan, A. (t.y). Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye Arasında Eğitim Alanında Yapılan Erasmus ve Jean Monnet Programlarının "Biz" ve "Öteki" Bilincinde Yaptığı Dönüşümün Karşılaştırmalı Analizi, S. T. Baykara (Edt.), *21. Yüzyılda Türkiye – AB İlişkileri Yeni Çağın Eski Meseleleri* içinde (227-247), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kılıç, T. (2020). *Yeni Bilim Bağlantısallık Yeni Kültür Yaşamdaşlık*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*, İ. H. Kurt (Çev.), İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Levy, P. (1997). *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World In Cyberspace*, Cambridge, Mass: Perseus Books.
- Melissen, J. (2005). The New Public Diplomacy: Between Theory and Practice, J. Melissen (Edt.), *The New Public Diplomacy Soft Power and International Relations* içinde, New York: Palgrave Macmillan.
- Muthuswamy, M. S. (2017). Societal Factors behind the Explosive Growth of Salafi Jihadist Groups. <https://politicalviolenceatagance.org/2017/11/29/societal-factors-behind-the-explosive-growth-of-salafi-jihadist-groups/> (Erişim: 10.07.2024).
- Nye, J. S., Welch, D. A. (2009). *Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*, R. Akman (Çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oba, A. E. (2021). *Diplomasi ve Tarih Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Diplomasi Tarihi Araştırmaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Özdemir, N. F. (2021). *Yeni Bilginin Dolaşım Araçları*, İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Terranova, T. (2020). *Ağ Kültürü: Enformasyon Çağında Siyaset*, E. Kaya (Çev.), Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Toynbee, A. (2002). *Dünya Batı ve İslâm*, A. Z. Cengiz (Çev.), İstanbul: Pınar Yayınları.
- Turan, O. (2021). *Selçuklular ve Türk – İslam Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Uludağ, S. (1999). İbni Haldun maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi* (cilt:21, s.538-555), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Unat, Y. (2000). *Ali Kuşçu Çağını Aşan Bilim İnsanı*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

- URL-1: “Global Soft Power Index 2023: Nations that defined global soft power in a tumultuous year” (2023, 2 Mart). <https://brandfinance.com/insights/global-soft-power-index-2023-nations-that-defined-global-soft-power-in-a-tumultuous-year> (Erişim: 03.09.2024).
- URL-2: “Neuroscience connectomic comparison of Mouse and human cortex” (2022, Haziran 23). <https://gwern.net/doc/psychology/neuroscience/2022-loomba.pdf> (Erişim: 16.09.2024).
- URL-3: “Türk Devletleri Teşkilatı Organizasyon Tarihçesi. <https://www.turkicstates.org/en/presidential-summits> (Erişim: 23.01.2025).
- URL -4: T.C. Dış İşleri Bakanlığı. “Dışışleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu’nun Türk Konseyi Dış İşleri Bakanları Toplantısında Yatıkları Konuşma”. (2012, 22 Ağustos), (Erişim: 23.01.2023), “https://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-turk-konseyi-disisleri-bakanlari-konseyi_nde-yaptiklari-konusma_-22-agustos-2012_-bis.tr.mfa
- URL-5: Türk Devletleri Teşkilatı. Organizasyon şeması, Türk Akademisi, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turkic-academy-tr> (Erişim: 23.01.2025).
- URL-6: Türk Devletleri Teşkilatı. Organizasyon şeması, Türk Kùltür ve Miras Vakfı, <https://www.turkicstates.org/tr/partner-detay/turk-kultur-ve-miras-vakfi> (Erişim: 23.01.2025).
- URL-7: Aktürk, ř. (t.y). İran, İsrail ve Rusya’nın Ortak Hedefi: Orta Doğu’nun Bölünmüşlüğünün Devamı. <https://www.fokusplus.com/yazarlar/sener-akturk/iran-israil-ve-rusyanin-ortak-hedefi-orta-dogunun-bolunmuslugunun-devami> (Erişim: 13.08.2024).
- URL-8: “Societal Factors behind the Explosive Growth of Salafi Jihadist Groups” (2017, Kasım 29). <https://politicalviolenceataglace.org/2017/11/29/societal-factors-behind-the-explosive-growth-of-salafi-jihadist-groups/> (Erişim: 20.09.2024).
- Uyanık, M. (2024). Türkistan – Türkiye Sürekliliğinin Bilimsel Boyutunu Kadızâde-i Rûmî ve Ali Kuşçu Üzerinden Takip Etmek, *Türk Yurdu Dergisi*, 113(448).
- Yeniçeri, Ö. (2005). Orta Asya Devletleri Birliğinin Anlamı, Gereği ve Geleceği, *Türk Yurdu Dergisi*, 25(214).
- Yıldız, M. (2017). *Türk Siyasi Bilgeliliğinin Kadim Kapıları*, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Makale Bilgileri/Article Information

<i>Etik Beyan:</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	<i>Ethical Statement:</i>	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Yazar Katkı Beyanı:</i>	Çalışmanın tamamı yazar tarafından oluşturulmuştur.	<i>Author Contribution Declaration:</i>	The entire study was created by the author.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Yapay Zekâ Kullanımı:</i>	Bu çalışmada herhangi bir yapay zekâ tabanlı araç veya uygulama kullanılmamıştır.	<i>Use of Artificial Intelligence:</i>	This study did not utilize any artificial intelligence-based tools or applications.
<i>İntihal:</i>	Bu makalede intihal taraması yapılmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir. – İntihal.Net	<i>Plagiarism:</i>	This article has been scanned for plagiarism and it has been confirmed that it does not contain plagiarism. – İntihal.Net

